

Univerzita Palackého v Olomouci

Tereza Slaměníková a David Uher

Svět v sinogramech

Olomouc 2022

Recenzenti: prof. Mgr. Jana Benická, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Černý, CSc.

Zpracování této knihy bylo umožněno díky podpoře z Fondu pro podporu vědecké činnosti Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (FPVC2017/16 „Svět v sinogramech“).

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© text Tereza Slaměnková a David Uher, 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

DOI: 10.5507/ff.22.24462066

ISBN 978-80-244-6206-6 (print)

ISBN 978-80-244-6207-3 (online: iPDF)

Tato kniha je věnována památce československého sinologa
doc. PhDr. Jaromíra Vochaly, CSc. (1927–2020).

君子有九思：視思明，聽思聰，色思溫，貌思恭，言思忠，
事思敬，疑思問，忿思難，見得思義。

„Je devatero věcí, které by měl mít pravý aristokrat vždy na mysli: když se dívá, aby viděl, když naslouchá, aby slyšel zřetelně, aby jeho výraz tváře byl přívětivý, aby jeho vzezření působilo seriózním dojmem, aby když mluví, byla jeho slova upřímná, aby službu vykonával svědomitě, aby se zeptal jiných, má-li pochybnosti, aby myslel na důsledky, zmocní-li se ho hněv, a aby zvážil, vidí-li možnost osobního prospěchu, zda má také na něj právo.“

Konfucius: *Sebrané výroky* (Vochala 2009: XVI.10)

Ediční poznámka

Vzhledem k tématu práce popisujícímu především problematiku písma před realizací jazykových reforem v Čínské lidové republice zaznamenáváme sinogramy převážně v nezjednodušené podobě v ductu kǎishū 楷書 vzorového písma. U názvů děl vzniklých po reformách a jmen jejich autorů ponecháváme sinogramy ve zjednodušené podobě. Obdobně postupujeme i u pojmů odkazujících na aktuální skutečnosti. Pro přepis sinogramů do latinky používáme mezinárodně uznávanou transkripční abecedu Hànyǔ pīnyīn 汉语拼音 pinyin včetně tónových značek. Charakter naší studie si přitom vyžádal zvláštní přístup při zpracování sémantického profilu determinativů v rámci kapitoly 5.2, který je podrobně popsán v kapitole 5.1. V ostatních částech naší práce odlišujeme transkribované úseky od okolního textu jiným typem písma. Čínské termíny a názvy děl nejprve uvádíme v pinyinu následovaném sinogramy a překladem do češtiny. Pokud je ještě níže v textu zmiňujeme, odkazujeme na ně již pouze českým překladem. Antroponyma a toponyma, s výjimkou počeštěných výrazů (např. Peking, Šanghaj, Mukden atd.), uvádíme pouze v pinyinu a sinogramech. Dále v textu již na ně odkazujeme pouze transkripcí bez tónů. U čínských jmen zachováváme i v latince pořadí příjmení a jméno užívané v sinogramech. Cizí ženská jména nepřechylujeme. Tituly knih v textu uvádíme v kurzívě. Pokud obsahují název jiného díla, je odlišeno ještě i tučným písmem.

V textu citujeme pod čarou, v poznámce odkazem v závorce. S přihlédnutím k nedostatečné distinktivnosti čínských příjmení uvádíme čínská antroponyma příjmením i jménem. Zpracování čínských titulů v seznamu použité literatury vychází z praxe běžné pro katalogy evropských knihoven. Autora i název díla proto uvádíme nejprve v pinyinu bez tónů, za nimiž následují sinogramy. Stejný postup aplikujeme i u japonských knih, k jejichž přepisu využíváme standardní českou transkripci japonštiny. Bibliografické údaje ruských titulů ponecháváme v azbuce. Za nelatinkové tituly připojujeme v hranatých závorkách ještě jejich český překlad. Od této praxe upouštíme v případech, kdy je na deskách, titulní straně nebo v tiráži čínské knihy uveden anglický překlad jejího titulu, který upřednostňujeme před vlastním překladem do češtiny. Při převodu názvu knihy *Shuō Wén Jiě Zì* 說文解字, který je součástí řady čínských titulů citovaných v naší práci, používáme v textu zavedenou zkratku *Výklad sinogramů*.

Obsah

Úvod	7
1 Výklad sinogramů: dobový kontext a základní charakteristika	17
1.1 Počátky čínské grammatologie	21
1.2 Xu Shen	22
1.3 <i>Výklad sinogramů</i>	24
1.3.1 Šest kategorií menšího písma	28
1.3.2 Grafické styly	31
1.3.3 Determinativ	33
1.4 Historická lexikologie ve <i>Výkladu sinogramů</i>	35
2 Kulturní lingvistika a sinogramy	45
2.1 Čínská kulturní lingvistika	46
2.2 Čínská kulturní grammatologie	51
2.2.1 Teoretická východiska a metodologie	52
2.2.2 Témata	56
2.3 Čínská kulturní grammatologie ve <i>Výkladu sinogramů</i>	60
3 Sémantická architektura čínského znakového písma	69
4 Svět v sinogramech	79
5 Sémantický profil determinativů	85
5.1 Zpracování významů	86
5.2 Determinativy	90
6 Revize českých názvů radikálů	357
Závěr	365
Summary	381
Seznam literatury	384
Příloha: Seznam determinativů	400

Úvod

Oldřich Švarný v nás probudil zájem o čínštinu. David Sehnal jej směřoval k *Výkladu sinogramů* a svým postgraduálním studiem v ČLR se stal vzorem pro naše vlastní doktoráty v Nankingu, respektive v Olomouci. Zásadním podnětem k napsání této monografie se ale stala předvídavost našeho učitele, profesora Nankingské univerzity Lǐ Kāiie 李开: jako významný lingvista, filolog, historik dějin čínské lingvistiky si uvědomoval potenciál čínské kulturní grammatologie, která se v devadesátých letech minulého století teprve rodila, a navrhl osnovu disertační práce¹, jež se průniku právě kulturní lingvistiky s tradiční grammatologií cíleně věnovala. Snad přijde českému čtenáři zvláštní, že čínský profesor vytváří osnovu disertační práce svého doktoranda. V Číně se tak dělo i u čínských postgraduálních studentů. Vzhledem k tomu, že byl v té době přístup k relevantnímu materiálu v evropských jazycích i k existující odborné literatuře v čínštině velmi omezený, mohl Evropan prakticky neznalý čínské lingvistické tradice stěží vytvořit koncept své práce relevantní čínskému badatelskému kontextu: nesmíme zapomínat na to, že na konci dvacátého století internet zdaleka nedosahoval dnešních kvalit. Ostatně u některých zahraničních doktorandů byla neschopnost přijmout čínský kontext provázena tím, že nebyli studium v ČLR s to dokončit.

Od té doby nás zájem o čínskou kulturní grammatologii neopustil. Současně jsme si uvědomovali, že i jako cizinci můžeme k této problematice na poli čínské sinologie významněji přispět. Proto jsme – inspirováni profesorem Nankingské univerzity Lǔ Guóyáoem 鲁国尧 – začali uvažovat nad překladem *Výkladu sinogramů* kontextuálně provázaným s kulturní lingvistikou do evropského jazyka. Toto téma se nabízelo z několika důvodů: přetrvávající malá znalost hanské grammatologie v euroamerickém prostoru, nezájem lingvistů-sinologů o čínské znakové písmo a absence podobného materiálu v evropských jazycích. Současně hnala vpřed oba autory zvědavost: přestože je jeho význam pro mnohé sinologické subdisciplíny² klíčový,³ *Výkladem sinogramů*

¹ Viz Uher 2012.

² Literární věda, filozofie, lingvistika, archeologie, antropologie, historiografie, religionistika aj.

³ S určitými obavami sledujeme odklon zájmu studentů sinologie od jazyka, v České republice k religionistice. Diskutabilní je, zda bez solidní znalosti čínštiny lze jejím textům porozumět. Bezděky nás napadá výrok slavného japonského šermíře Mijamota Musašiho,

se v Evropě seriózně kromě autorů této práce věnují pouze tři badatelé⁴. I proto nás samozřejmě zajímá pokud možno co nejuplněji obraz *Výkladu sinogramů* očima Evropanů. V kontextu čínského bádání v kulturní grammatologii, kterou se – jak se domníváme – v Evropě nikdo seriózně nezabývá, je to ale i určitá nespokojenost a zklamání nad tím, jak k celé problematice přistupují samotní čínští badatelé, kteří buď příliš zabředají do teoretických úvah natolik obecných, že jejich aplikace je diskutabilní, nebo čtenáři zájem o detail znemožňuje studovat kontury čínského znakového písma jako systému. Náš projekt se oba tyto problémy snaží řešit.

(kritika západní referenční literatury)

Vzhledem k významu, jaký má *Výklad sinogramů* nejen pro čínskou grammatologii, ale i jazykovědu obecně, filologii, historii, archeologii, filozofii, etnologii, religionistiku a politologii, včetně řady technických disciplín, např. astronomii, geografii a biologii, je až s podivem, že k tomuto tématu existuje v západních jazycích jen extrémně chudá referenční literatura. Tato skutečnost je proto jednou z klíčových motivací naší studie, tj. zjevnou mezeru v našem poznání vyplnit. Zejména v Číně je situace v tomto směru podstatně lepší, když je *Výkladu sinogramů*, domníváme se, věnována zasloužená pozornost, o čemž mj. svědčí i bibliografie této práce. Připomínáme navíc, že za referenční literaturou se v případě Západu skrývají články, maximálně pak kratší kapitoly v knize, které jsou pro současnou vědu, zdá se, bohužel akademicky cennější než odborné monografie. Domníváme se nicméně, že takto komplexní problematiku může dostatečně pojmut pouze kniha. Takovou monografií je bezpochyby rozsáhlá studie Marca Wintera *Und Cang Jie erfand die Schrift. Ein Handbuch für den Gebrauch des Shuo Wen Jie Zi*. Uznáváme, že zde nejsme ve svém hodnocení objektivní, když vycházíme ze stejné sinofonní filologické tradice jako náš švýcarský kolega, na druhou stranu ta má přece jen podstatně delší historii než jakýkoliv jiný pohled západní včetně ruského. Ačkoliv sama sebe identifikuje práce M. Wintera jako lexikologickou analýzu, svým zaměřením na úplný popis systému determinativů *Výkladu sinogramů* je dodnes kvantitativně i kvalitativně unikátním přínosem Západu k poznání čínské vzdělanosti. Touto prací však výběr takto zásadních děl o *Výkladu sinogramů* v západní odborné literatuře, domníváme se, končí.

který si již na začátku 17. století povzdechl nad tím, že jeho současníkům jde více o květ nežli o plod...

⁴ M. Winter, F. Bottéro a Ch. Harbsmeier.

Ve Spojených státech amerických sice William G. Boltz věnuje svou monografii *The Origin and Early Development of the Chinese Writing System* čínskému systému písma, ale pro tuto problematiku klíčového *Výkladu sinogramů* se ve své knize dotýká jen velice okrajově. Práce Roye A. Millera *Problems in the Study of the Shuo-wen chieh-tzu* je disertací obhájenou před více než sedmdesáti lety. Tato studie navíc nikdy nebyla publikována. Ostatně autor se později dalším výzkumem *Výkladu sinogramů* nezabýval patrně proto, že se jeho zájem o fonologický rozbor Xu Shenovy studie již vyčerpal.

V Evropě se pak *Výkladem sinogramů* seriózněji a systematictější zabývá pouze François Bottéro ve své knize *Sémantisme et classification dans l'écriture chinoise. Les systèmes de classement des caractères pas clés du Shuowen Jiezi au Kangxi Zidian*. Je to ale příspěvek spíše do lexikologické až lexikografické diskuze a s naším převážně grammatologickým tématem tak rovněž souvisí vysloveně okrajově. Snad nejbliže, ovšem pouze obsahově, našemu textu má kniha téže autorky, kterou pod názvem *Chinese Lexicography on Matters of the Heart. An Exploratory Commentary of the Heart Radical in Shuō Wén Jiě Zì* uveřejnila společně s Christophem Harbsmeierem. Její teoretický úvod má však jen pětadvacet stran. Studie sama pak zejména uvádí překlad vstupů a výběrově i komentářů determinativu 心 SRDCE, místo aby se alespoň pokusila o jejich zobecnění. Nicméně i kdyby to byla bývala učinila, stejně by se její rozbor, který postihuje pouhá cca 3 % materiálu *Výkladu sinogramů*, nemohl srovnávat s naší celostní analýzou. Stejný badatelský „tandem“ rovněž zpracoval článek „The Shuowen Jiezi Dictionary and the Human Sciences in China“, který také reaguje spíše na problematiku nesouvisející přímo s čínskou grammatologií. Ch. Harbsmeier se dále mj. věnuje *Výkladu sinogramů* i v zatím jediných moderních západních dějinách čínské lingvistiky: *Science and Civilisation in China: Language and Logic*; bezmála pětisetstránková publikace se však tímto stěžejním dílem čínské jazykovědy systematictější zabývá jen na necelé setině svého textu. Pod tíhou výše uvedených skutečností je tak, domníváme se, naše upozornění na tristní nezáměr o *Výklad sinogramů* západní sinologickou obcí více než na místě.

Závěrem je nutno zmínit, že ve vývoji komunikace došlo v procesu historického vývoje ke čtyřem zásadním „komunikačním změnám“.⁵ V zatím poslední z nich – tzv. období digitalizace – v důsledku nebývalého rozvoje elektronických médií tyto technologie významným způsobem zasáhly zejména do formy i obsahu encyklopedií, slovníků i příruček⁶ a zastínily tak svým významem dříve používané knižní konkur-

⁵ Hartmann 2000: 23–24. Dále rovněž viz Uher 2013: 276–277.

⁶ Gajdoš et al. 2016: 21–22.

dance.⁷ Konkrétně máme na mysli možnosti sestavování obrovských jednojazyčných korpusů a práci s velkým množstvím dat ve virtuálním prostředí.⁸ Tato změna tak dala vzniknout mj. i korpusové lingvistice, dnes již dobře zavedené a nepostradatelné součásti filologického výzkumu obecně.⁹ Jejím hlavním úkolem je návrh, kompilace, využití a hodnocení referenčního systému v podobě interaktivního slovníku čerpajícího z dat generovaných z korpusu.¹⁰ I do čínské grammatologie vnesla digitalizace dříve nebyvalé možnosti uchovávání dat obsažených ve *Výkladu sinogramů* a práce s nimi.¹¹ V naší studii jsme se proto především opřeli o databázi Zhōngguó Zhéxué Shū Diànzìhuà Jìhuà 中國哲學書電子化計劃 *Chinese Text Project*¹² spravovanou The University of Hong Kong. Její největší výhodou je snadná přístupnost, velice jednoduché ovládání a velký objem poskytovaných dat, jejichž množství se navíc neustále zvyšuje. Největší nevýhodou ve vztahu k *Výkladu sinogramů* je naopak skutečnost, že sice obsahuje jeho úplný text,¹³ ale neuvádí grafickou podobu znaků v menším písmu a ani replikanty, takže současně s ní je nutno pracovat i s jinými referenčními materiály.

(charakteristika obsahu)

Podoba, v níž jsme se rozhodli *Výklad sinogramů* zprostředkovat českému čtenáři, se opírá o myšlenku, že čínské znakové písmo je specifickým nositelem čínské kultury. Ta se rozvíjí v rámci relativně mladé a interdisciplinárně založené čínské kulturní grammatologie, která se etablovala jako svébytná odnož jen o několik málo let starší čínské kulturní lingvistiky. Její představitelé se hlásí k odkazu německého jazykovědce Wilhelma von Humboldta i amerických deskriptivistů Edwarda Sapira a Benjamina Lee Whorfa, kteří akcentují sepětí přirozeného jazyka se způsobem nazírání na svět jeho uživatelů. Zároveň deklarují návaznost na čínskou tradiční grammatologii v tom smyslu, že ji obohacují o nový pohled na objekt svého zájmu. Ten je založen jak na hledání kulturních souvislostí, které determinovaly vznik, podobu či užití sinogramů, tak

⁷ Sehnal 2019: 24.

⁸ Gajdoš 2019: 113.

⁹ Petrovčič 2018: 65–66.

¹⁰ Petrovčič 2020: 66.

¹¹ Uher 2013: 277.

¹² Její podrobný popis viz Uher 20213: 277–280. Je dostupná z: <https://ctext.org/> [poslední přístup 10. 4. 2022].

¹³ V bohužel dosti netradičním pořadí s „Doslovem“ v pozici předmluvy, takže patnáctý svazek je zde první a číslování ostatních je posunuto: první svazek je druhým, druhý třetím atd.

i na mapování percepce čínské kultury zachycené v čínském znakovém písmu. Uplatňované postupy zahrnují zejména sdružování determinativů či sinogramů do tematických okruhů pokrývajících dílčí části života společnosti¹⁴ nebo naopak zevrubnou analýzu vývoje grafiky a významu izolovaného sinogramu, příp. řetězců sinogramů sdílejících určitý společný rys, např. determinativ, fonetikum či podobný význam.¹⁵ S ohledem na centrální pozici *Výkladu sinogramů* v čínské grammatologické tradici přitom není překvapivé, že právě toto dílo představuje jednu z klíčových pramenných základů pro výzkum kauzálního vztahu mezi čínskou kulturou a sinogramy.

V naší knize přistupujeme ke korpusu reprezentovanému *Výkladem sinogramů* z jiné perspektivy, než jakou nabízí dosavadní studie. Tato odlišnost nespočívá ani tak v posunu ve smyslu inovativního přístupu, ale v celistvém uchopení systému čínského znakového písma v určitém časovém okamžiku jeho vývoje, které umožňuje svým způsobem prezentovat komplexní obraz světa čínské kultury. Ten je sice do určité míry zkeslen optikou zvoleného zdroje: dostupné informace týkající se jeho vzniku však indikují autorovu zjevnou snahu o jeho reprezentativnost. Nenarušujeme přitom Xu Shenův základní klasifikační aparát organizace sinogramů na základě sémanticky motivovaných grafických jednotek, tj. determinativů, a to včetně jejich řazení ve *Výkladu sinogramů*. Náš zájem se koncentruje na sémantické spektrum sinogramů sdílejících stejný determinativ. Abychom zjistili jeho povahu, sdružujeme jemu podřízené sinogramy do tematických skupin. Takzvaný profil determinativu tedy prezentujeme v podobě strukturované sítě kontextů jeho užití v sinogramech s různými významy.

Na tomto místě je třeba zmínit, že komplexní charakter sémantické architektury plemického písma¹⁶ vzbudil zájem i kognitivních badatelů. Ostatně i my nacházíme určité styčné plochy s kognitivní lingvistikou, i když s její odlišnou větví. Skutečnost, že tomu tak je, přitom není nijak překvapivá. Kognitivní lingvistika nejenže, stejně jako čínská kulturní lingvistika, datuje svůj vznik do osmdesátých let 20. století, v její genezi pak sehrály, mimo jiné, zásadní roli i jazykové teorie vyslovené badateli zmínovanými v prvním odstavci této kapitoly.¹⁷ Ačkoliv naše ambice nesměřují k hledání kognitivních struktur zdokumentovaných písmem, i my vnímáme, že architekturou

¹⁴ Nejvýznamněji He Jiuying et al. (1995), v přímém vztahu k *Výkladu sinogramů* viz Wang Ning et al. (2000).

¹⁵ Zang Kehe (1995) a nepřeborné množství textů publikovaných v čínském odborném tisku.

¹⁶ Coulmas 1999: 409. V dřívějších pracích je označuje jako písmo morfemosylabické (Coulmas 1989: 107).

¹⁷ Srov. You Rujie (2003: 13) a Nebeská et al. (2017).

zkoumaného souboru sinogramů s ohledem na její sémantický charakter prosvítají. Vyjadřujeme nicméně své pochybnosti stran relevantnosti užití *Výkladu sinogramů* jako jediného zdroje k analýze mechanismů, jejichž prostřednictvím písmo uchopuje skutečnost. Z tohoto důvodu sice prezentujeme v naší studii model, který byl vytvořen představiteli počítačové lingvistiky, sami však zůstáváme u deskriptivního přehledu typologie sémantických vazeb, jejíž rozmanitost dáváme do kontextu s modelem onomasiologických a semasiologických vztahů ve slovní zásobě. Směr kognitivní lingvistiky, který je bližší našemu přístupu, akcentuje kulturní aspekt konceptualizace světa uložené v jazyce, když poukazuje na to, že jeho lexikum a gramatika zachycuje vztah daného jazykového společenství k mimojazykové realitě. I když v centru naší pozornosti stojí jiný komunikační kód, s přístupem kulturně-kognitivně orientovaných badatelů nás spojuje názor, že na něj, respektive na jeho reprezentativní výsek, lze pohlížet jako na jeden z možných výkladů reality.

Cílem naší práce je zprostředkovat překlad stěžejního díla čínské grammatologie v podobě, která osvětlí potenciál *Výkladu sinogramů* jakožto jedné z existujících interpretací čínského světa.¹⁸ Jelikož tušíme, že český čtenář nemusí být dostatečně obeznámen s významem a obsahem tohoto jedinečného grammatologického počínu,¹⁹ jehož znalost považujeme za klíčovou pro pochopení navazující analýzy, soustředíme se v první kapitole naší knihy právě na jeho popis.²⁰ Jsme si rovněž vědomi absence širšího kontextu, který by prezentoval čínskou badatelskou platformu v našem akademickém prostředí, a proto věnujeme samostatnou kapitolu charakteristice čínské kulturní grammatologie, jakož i čínské kulturní lingvistiky, z níž bezprostředně vychází. Druhou z nich s ohledem na téma knihy načrtáváme jen v hrubých obrysech, první naopak rozpracováváme detailněji tak, abychom zároveň demonstrovali i její přínos ke zkoumané problematice. V dalších dvou kapitolách pojednáváme o otázkách s přesahy do kognitivní lingvistiky. Nejprve vykreslujeme rozličnost sémantických vztahů mezi determinativem a jemu podřízenými sinogramy a upozorňujeme na dva modely, které sémantické vazby na úrovni grafické reprezentace jazyka interpretují jako výsledky komplexních kognitivních mechanismů. Poté poukážeme na podobnosti

¹⁸ V souladu s tímto cílem se zaměřujeme na překlad významu sinogramů, nikoliv na analýzu jejich grafické podoby, které bychom se rádi věnovali v rámci samostatné monografie.

¹⁹ S ohledem na širší dostupné relevantní literatury (např. Coulmas 1989: 91–110; DeFrancis 1989: 89–120; Vochala et al. 1989a: 9–52; Sehnal 2002; Coulmas 2003: 50–59; Slaměňíková 2017a: 19–36) nicméně ustupujeme od obecného popisu čínského znakového písma.

²⁰ Tato kapitola byla zpracována na základě samostatné monografie *Hanská grammatologie* D. Uhra (2013).

a odlišnosti obrazu námi předkládaného světa v sinogramech s konceptem tzv. jazykového obrazu světa. Následně již přímo přecházíme k jádru naší práce, které spočívá v postupném popisu tzv. profilu pěti set čtyřiceti determinativů, pod nimiž jsou organizovány grafémy menšího písma ve *Výkladu sinogramů*. Doplňujeme ho zamýšlením nad českými názvy determinativů, respektive od nich odvozených radikálů. Celou studii pak uzavíráme nástinem toho, jak bychom ve svém výzkumu rádi pokračovali.

(o jiných zdrojích analýzy sinogramů)

Jistěže *Výklad sinogramů* není nejstarší čínskou písemnou památkou. To jsme ale ani nikdy ve svých pracích netvrdili. Faktem však je, že představuje nejstarší do současnosti dochovanou analytickou práci, která se zabývá sinogramy jako systémem. Je všeobecně známou skutečností, že z dřívějších čínských jazykovědných studií je dnes k dispozici pouze „thesaurus“ *Pravý vzor* a dialektologická *Místní slova*.²¹ Obě práce jsou ale spíše lexikografického – a tedy opět negrammatologického – charakteru, navíc si jako takové mohou v porovnání s grammatologií vzhledem k podstatně většímu množství komplexněji budovaných jednotek stěžít klást za cíl své téma vyčerpat. To je hlavní důvod, proč se jimi zde zabýváme pouze velmi okrajově. Xu Shen naproti tomu své téma na základě jemu dostupných textů menšího písma precizně obsáhl.

Nápisy na kostech, bronzech ani bambusových latích nejsou opatřeny komentáři, relevantní jazykovědná data nám proto poskytuje pouze jejich kontext, zejména v případě kostí však značně torzovitý, a nejsou tak přirozeně pro náš zájem popsat interpretaci světa v rámci systému čínského písma použitelné. Limitující je rovněž

²¹ V odborné literatuře v angličtině upřednostňují její autoři čínské termíny, což zbytečně rozptýluje pozornost i čtenáře znalého čínštiny. Pokud bychom takto používali např. Bān Gùov y 班固 termíny pro piktogramy, symboly, ideogramy a fonogramy nahradili bychom jimi výrazy xiàngxíng 象形, xiàngshì 象事, xiàngyì 象意, respektive xiàngshēng 象聲. Takový přístup je, domníváme se, srovnatelný s úsilím českých obrozenců, kteří pojmenovali pět větých členů tak, že začínají na „p“, čtyři na „př-“ a dokonce tři z nich na „pří-“, přitom jejich rozlišení nejen mladším uživatelům češtiny působí značné obtíže. Slova v čínštině jsou navíc obvykle kratší a její fonologický systém chudší, než je tomu u evropských jazyků. Jsme proto přesvědčeni o tom, že náš odklon od západní tradice nehledání funkčních ekvivalentů slov jiné kultury, je správný. Navíc naše publikace je především určena českému prostředí. V kontextu domácí sinologické diskuze se současně ohrazujeme proti nařčení z toho, že svévolně nahrazujeme zažitá termíny novými, když zde především odkazujeme na práce Jaromíra Vochaly, které jako jediné u nás mapují dějiny čínské lingvistiky před námi. U termínů jako radikál (Uher 2013: 44), velké, respektive malé pečtní písmo (Uher 2013: 46), ideofonogram (Uher 2013: 185, 271, 276) apod. se proti nim vymezujeme, protože zkrslují celou situaci pro nás nepřijatelným způsobem.

i neschopnost paleografů identifikovat značné části sinogramů v těchto textech, skutečnost, kterou se podaří změnit pouze nálezem „knihovny“ rozsáhlejších textů, v jejíž existenci v případě kostí a bronzů však dnes již doufá jen málokdo. Přitom je v této souvislosti užitečné podotknout, že neznámé grafémy na kostech, bronzech i latích bylo možné identifikovat především – a právě – na základě menšího písma *Výkladu sinogramů*. Bez přehánění jej proto můžeme označit za „rosettskou desku“ nejstarších čínských písemných památek, které však bohužel – jak už jsme ostatně uvedli výše – není v euroamerické sinologii věnována dostatečná pozornost.

Některé z tzv. „čítanek“²² jsou jistě starší než *Výklad sinogramů*, opět se ale jedná o texty, vesměs navíc velmi umělé, bez jakékoliv filologické notace, povětšinou nahodilá prosodicky motivovaná spojení sinogramů, mezi nimiž není zřejmý těsnější významový vztah. Ostatně konstruovat obraz kognitivního odrazu reality v jazyce prostřednictvím učebních textů určených navíc v tomto případě dětem by bylo, domníváme se, opravdu velmi limitující.

(nedostatky)

Zásadní limitou naší současné práce je, že jsme se rozhodli zatím rezignovat na překročení hranic determinativů v tom smyslu, že bychom jejich obsah komparovali mezi sebou navzájem, respektive stanovili témata, k nimž budeme jednotlivé determinativy zobecňovat. Domníváme se totiž, že jakékoliv manipulaci s daty by měl předcházet pokud možno jejich úplný popis, kterým je mj. i naše práce. V ní nás navíc zajímá pouze synchronní perspektiva celé problematiky – *Výklad sinogramů* odráží pouze malou část vývoje grafiky čínského znakového písma, mj. i proto v něm zatím ignorujeme normalizační a standardizační tendence. Rozhodně neaspirujeme na všeobjímající popis celého systému čínského znakového písma, když si uvědomujeme, že posledním polyhistorem byl Leonardo da Vinci. Diachronní perspektiva navíc, domníváme se, zde ani není možná, když chybí detailní grafemická analýza úřednického písma, kurzívy, trávového a normativního písma: zatím máme k dispozici pouze rozbor synchronní podoby čínského písma.²³

Nepochybujeme o tom, že některým čtenářům bude vadit, že při interpretaci jednotlivých vstupů *Výkladu sinogramů* hojně využíváme čínské komentáře. Činíme tak proto, že nejsme natolik arogantní, abychom věřili pouze svému vlastnímu úsudku, a současně se upřímně obdivujeme erudici čínských tradičních filologů

²² Uher 2013: 82–88.

²³ Viz Slaměnková 2017a, 2017b, 2019.

i moderních lingvistů. Na rozdíl od většiny euroamerických grammatologů také ve své práci hojně používáme zdroje v čínštině: vidíme silný potenciál v tom, jak roste množství nejen finančních prostředků pro vědu v ČLR. Nadto práce, které se od těchto zdrojů nekriticky odvrací, lze stěží považovat za sinologické.

Dalším zjevným nedostatkem je skutečnost, že naši studii píšeme česky. Na vině je jí spíše než neznalost autorů povzdech nad tím, že se prostředkem mezinárodní akademické komunikace stala právě angličtina, hybrid podobný spíše dálnévýchodním jazykům,²⁴ než některý z jazyků „více“ evropský. Současné ale cítíme také to, že psát o *Výkladu sinogramů* v nemateřském jazyce by bylo jako překládat do něj cizojazyčnou beletrii. Vyjadřovat se o čínské grammatologii v češtině navíc není kvantitativně tak zbytečné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jednak počet sinologů v České republice roste víceméně konstantní rychlostí minimálně o stovku za dva roky. Pokud k boomu dochází nepřetržitě cca 10–15 let, je to 500–750 potenciálních čtenářů. Když k tomu připočteme i sinology, kteří absolvovali dříve, jejich počet ještě o minimálně dvě stovky vzroste. Téma čínského znakového písma se navíc stále úzce dotýká mj. také vietnamistiky, koreanistiky a japanologie. Ostatně i obecní lingvisté by čínské znakové písmo neměli přehlížet a česky se čte i na Slovensku, kde kvetou mj. i orientalistické obory. Sečteno a podtrženo: tisícovka potenciálních čtenářů není pro odbornou literaturu na trhu, kde se čtyři sta výtisků považuje za velmi vysoký náklad, málo. Ostatně i kvalitativně bychom se rádi vymezili proti trendu přehlížení česky psaných textů naší akademickou současností. Domníváme se totiž, že pokud nebudeme věnovat dostatečnou pozornost terminologickému aparátu, obory v našem národním jazyce zaniknou. Což by zejména v případě čínské grammatologie v České republice znamenalo přerušit její bezmála šedesátiletý rozvoj,²⁵ tradici, kterou se nemohou chlubit ani některé z vyspělých západoevropských zemí,²⁶ které před šedesáti lety ještě ani nenavázaly diplomatické styky s Čínskou lidovou republikou. Kde je to možné, používáme českou terminologii J. Vochaly, O. Švarného nebo D. Sehnala. Pokud se od ní odkláníme, žádáme laskavého čtenáře, aby přihlédl k naší úctě ke kolosální práci sovětské sinologie, Ošaninovu *Velkému čínsko-ruskému slovníku*

²⁴ Ostler 2007: 508.

²⁵ Nejstarší prací v češtině o čínské grammatologii je patrně text Jaromíra Vochaly „Some Remarks on the Analysis of Chinese Characters“ uveřejněný v *Monumenta Serica, Journal of Oriental Studies* v roce 1967.

²⁶ Např. Francie navázala oficiální styky s ČLR až v roce 1964, Kanada a Itálie ještě o čtyři roky později v době, kdy v Číně právě probíhala tzv. Velká proletářská kulturní revoluce.

z let 1983–1984. Tyto „nové“ termíny²⁷ jsme podrobně komentovali již v *Hanské grammatologii*,²⁸ u níž doporučujeme, aby ji čtenář četl ještě před *Světlem v sinogramech*. Jediný termín, který je v této naší práci nový, je sinogram: podobně jako v jiných případech nejsme ale zdaleka první,²⁹ kdo tento pojem používá, dokonce ani v českém prostředí.³⁰ Jasně se tak distancujeme od čínského znakového písma ve Vietnamu, Koreji a Japonsku. Činíme tak zejména z nouze vzhledem nejednoznačnosti pojmu „znak“ v lingvistice obecně: jedná se o jazykový znak, znak v sémantice či čínský znak? Současně nejsme příznivci termínů vzniklých z více-slovných složenin: termín „čínské znakové písmo“ je tvořen dokonce třemi slovy. Komplikované víceslovné pojmy ostatně znesnadňují i dosažení didaktických cílů, jejichž význam vedeme jako učitelé rovněž v patrnosti.

Závěrem této úvodní poznámky se znovu vracíme k překladu titulu Xu Shenovy práce: *Výklad významu obrysových a rozbor struktury odvozených sinogramů*. Badatelé znali textu F. Bottéro nám jej opakovaně vyčítají. Podle nich bychom měli hovořit o *Shuo Wen Jie Zi*, respektive *Shuowen Jiezi* nebo *Shuowenjiezi*. Ale ruku na srdce: kdo z českých čtenářů přečte uspokojivě název čtvrtého z měst pod ústřední správou ČLR Chóngqing 重庆 jinak než [*xɔnkʔkvInkʔ] místo [tʂʰɔŋtɕʰiŋ]? Ve svém překladu titulu Xu Shenovy práce navazujeme na výše zmiňovanou českou tradici – F. Bottéro zjevně přehlíží, že ve *Výkladu sinogramů* jsou uvedeny „původní“ významy sinogramů, nikoliv jejich deriváty: původním významem sinogramu wén 文 pak není „obrysový sinogram“, obdobně zì 字 „odvozený sinogram“, to proto v něm tyto významy „chybí“. Bohužel s ní, zdá se, kromě nás nikdo o oprávněnosti její teorie, že wén a zì nejsou obrysové, respektive odvozené sinogramy, nepolemizuje.

²⁷ O problematice převodu terminologie z čínštiny do slovanského jazyka, jmenovitě slovenštiny viz Benická 2017.

²⁸ Uher 2013.

²⁹ Jako o „sinografu“ o něm hovoří Lawrence Rogers (1979: 283). Andreas Guder-Manitius (2009) pak používá termín „Sinographem“.

³⁰ V českém prostředí nejvýznamněji R. Fellner (2007: 103–138), který se odvolává na N. Lyssenska et al. (1986), systémově pak tento pojem používá ve svém překladu *Starého mistra* publikovaném postupně ve *Fragmenta Ioannea Collecta*.

1 Výklad sinogramů: dobový kontext a základní charakteristika

Počátky čínské jazykovědy spadají do doby vlády dynastie Han. Mezi lety 206 př. n. l. a 220 n. l. za více než čtyři sta let její vlády obohatila Čína světovou kulturu o výsledky práce řady vynikajících vědců, filozofů, spisovatelů, historiků atd. Ti navázali na bohatý kulturní odkaz předchozího období Východních Zhouů, současně ale vytvořili základnu, na níž pevně stojí tradiční čínská věda, filozofie, literatura, historiografie a celá řada dalších vědních oborů. Dynastie Han se tak stala jedním z nejvýznamnějších zdrojů dalšího rozvoje čínské, asijské i světové kultury, ke kterému se naše civilizace obrací i v současnosti.

Vláda dynastie Han je současně jedním z nejvýznamnějších období v dějinách čínské lingvistiky. V předhanské době jistě také nacházíme zárodky pozdější jazykovědy, nejsou to však ještě specializované monografie, i když z filozofických spisů je již zájem o jazyk a jazykovědné otázky patrný.³¹ Za Hanů dosáhla čínská jazykověda řady významných úspěchů, a to především na poli historické lexikologie a grammatologie. Předchozí období Východních Zhouů bylo časem vzniku a formování historické lexikologie³² jako takové; za Hanů pak již tato vědní disciplína objektivně doznala stěží přehlédnutelného rozmachu, když právě tehdy vzniklo několik významných děl zabývajících se přímo problematikou tohoto vědního oboru. V grammatologii je spisem podobně zásadního významu *Shuō Wén Jiě Zì 說文解字 Výklad významu obrysových a rozbor struktury odvozených sinogramů*³³, dále jen *Výklad sinogramů*. Výzkumné metody a postupy uplatněné v této práci se staly základem čínské grammatologie jako vědní disciplíny o písmu: jeho terminologie je naprosto zásadní a pojmy šest kategorií písma a determinativ, společně s vnímáním diachronie vývoje čínského znakového písma prostřednictvím grafických variant

³¹ Podrobněji viz Uher 2013: 69–70.

³² Viz Uher 2013: 2013: 70–71.

³³ K překladu názvu spisu viz Vochala et al. 1989c: 116.

sinogramu, jeho rozbořením na konstrukční složky, zatím pouze praktickým, nikoliv definičním vymezením fonetika a popisem konstrukce odvozeného sinogramu, dodnes nebyly překonány a staly se tak trvalou součástí nejen tradiční, ale i moderní grammatologie. Nabízí se jistě otázka, proč čínská jazykověda vzniká právě v tomto období. Důvody existují podle našeho názoru tři. Jsou to: významné kvalitativní změny ve vývoji jazyka,³⁴ ustavení konfucianismu jako státní ideologie a potřeby související s rozvojem výuky čínského znakového písma.

Již v období Válčících států nebyl význam kanonických textů, tj. šesti kanonických knih s konfucíanskými komentáři, příliš srozumitelný. Toto neporozumění se za vlády dynastie Han ještě prohloubilo. Proto právě v této době vzniká historická lexikologie. Ta se v úvodních fázích svého vývoje soustřeďovala především na vysvětlení nesrozumitelných či významově již jen obtížně uchopitelných archaismů slovy jazyka bližšího komentátorově současnosti.³⁵ Co se písemných památek, a tedy i písma týče, předhanské knihovny značně utrpěly v důsledku bojů mezi Liú Bāngem 劉邦 a jeho rivalem Xiàng Yǔm 項羽. Proto se na počátku Hanů staré texty a ostatně i jejich výklad tradovaly zejména ústně. Pokud v té době vůbec docházelo k jejich písemnému záznamu, nebyly tyto texty zapisovány předhanským, tj. dà zhuàn 大篆 větším písmem a xiǎo zhuàn 小篆 menším písmem, ale tehdy již běžně rozšířeným lì shū 隸書 úřednickým písmem; jsou proto nazývány novými texty. Mezi lety 141 a 87 př. n. l. však byly znovuobjeveny také kanonické texty ve větším a menším písmu z období Válčících států, které byly dříve považovány za ztracené.³⁶ Ty jsou označovány jako staré texty. Nové se od starých textů samozřejmě nelišily pouze duktem, jímž byly zapisovány, ale mnohem výrazněji se odlišovaly svým obsahem. Tato skutečnost byla jednak způsobena úpravami původního textu při jeho zápisu na základě diktátu osob, které jej znaly z paměti, a samozřejmě i chybami, způsobenými nepochopením při tomto záznamu a jeho následném opisování. Také proto byla mezi vzdělanci pocítována potřeba se s těmito rozdíly na základě komparativního studia archaických podob sinogramů v různých edicích a komentářích těchto textů vyrovnat.³⁷

Dalším z důvodů, proč jazykověda vzniká právě za vlády dynastie Han, je potřeba studia konfucíanských klasiků, tj. především šesti kanonických knih. Po sjednocení země se konfucianismus jako učení, které klade velký důraz na studium

³⁴ Viz Wu Dawei 2000: 19–23.

³⁵ Zhao Zhenduo 2000: 47.

³⁶ Podrobněji viz Uher 2013: 73–74.

³⁷ Li Zhiming 1993: 30–31.

kanonických textů coby obrazu ideální společnosti, postupně stávalo státní ideologií a vytlačovalo ostatní školy filozofického myšlení na okraj společenského zájmu. Současně s tím císař v roce 136 př. n. l. ustavil v hlavním městě konfuciónské vysoké učení a jmenoval znalce kanonické literatury.³⁸ Právě pro svou provázanost s tehdejší politikou ovlivnila nauka o *Kánonu* významným způsobem tradiční čínskou filozofii, historiografii, literaturu a umění obecně. Její studium je proto pro poznání tradiční čínské kultury stěžejním zpochybnitelným přínosem.³⁹

Až do přelomu letopočtu byl dvorem prosazován především výklad kanonických knih školy nového textu. Její představitelé se tímto způsobem nejen uplatnili jako úředníci u císařského dvora, ale současně získali monopol na vzdělání v hlavním městě i v regionech. Přínosem pro čínskou jazykovědu byl zájem školy o jazyk a písmo obecně. Na rozdíl od školy starého textu však vykladači nového textu viděli v kanonických knihách především studie popisující ideální státní zřízení, proto v nich hledali skryté alegorie. Jejich komentáře pak pochopitelně tyto jinotaje vysvětlovaly a zdůrazňovaly tak provázanost *Kánonu* s politikou jako aplikovanou společenskovědní disciplínou. Tento akcent na užitnost studia předhanských textů byl současně doprovázen přehlížením významu kanonických textů jako jazykového materiálu. Výklad školy se proto nevztahuje ke *Kánonu* jako takovému, je mu naopak obsahově velmi vzdálený. Přívrženci nového textu navíc jeho studium chápali značně zlomkovitě, když se jeden učenec obvykle zabýval jedinou z kanonických knih. Pro školu bylo také typické, že komentář i poměrně krátkého úseku představoval svým rozsahem několik stovek ba i tisíců sinogramů. I když se ve svých komentářích její představitelé také zabývali otázkami souvisejícími s historickou lexikologií a grammatologií, metody a výsledky jejich výzkumu nejsou pro lingvistiku příliš významné.⁴⁰

Již za vlády císaře Wu byly znovuobjeveny texty kanonických knih psané písmem z období Válčících států. Protože nebyly zcela srozumitelné, začali někteří učenci jejich písmo studovat: uplatňovali přitom především metodu komparace s novými texty a znalosti historické lexikologie. Takto vzniklá škola se svým postojem i metodami výrazně odlišovala od školy nového textu: její komentáře byly založeny na výkladu slov doložitelných kontextuálně a navazovala tak na tradici výkladu kanonických knih z předhanských dob. Ve srovnání se školou nového textu opírající se

³⁸ Zhao Zhenduo 2000: 49–51.

³⁹ Li Guoying et al. 1994: 26–27.

⁴⁰ Zhao Zhenduo 2000: 49–51.

o dogmata teorie jin a jangu, učení o pěti prvcích a vizionářské představy, chápala *Kánon* jako historický materiál. Proto se ve svém výkladu snažila omezit slepou důvěru v tyto texty, kterou vůči nim projevovali jejich názoroví oponenti. Škola byla ve svých počátcích předávána soukromě jen několika konfuciánskými učiteli, čímž se také velmi výrazně lišila od skupiny vyznavačů nového textu, jejichž žáků a učitelů bylo tehdy díky monopolu na vzdělání garantovaného dvorem podstatně více.⁴¹ Teprve ve 2. století dosáhla uznání u dvora, a pak i všeobecného rozšíření, až postupně školu nového textu z jejího výsadního postavení vytlačila. Tento proces byl završen na sklonku vlády dynastie Han, když Zhèng Xuán 鄭玄 ve své edici *Knihy obřadů* využil jako její východisko starý text, nicméně v komentáři uplatnil i výklad školy nového textu a ukončil tak soupeření obou škol trvajícím bezmála dvě stě let jejich synkrezí.⁴²

Třetím důvodem, proč dochází k formování čínské jazykovědy právě na přelomu letopočtu, je skutečnost, že dynastie Han kladla veliký důraz na výuku písma, jež ale vznikla již za vlády dynastie Zhou. Nejstarší učebnicí čínského znakového písma zmiňovanou prameny je Shǐ Zhòu Piān 史籀篇 *Knihy historika Zhou*, psaná větším písmem. Prý byla původně rozdělena do patnácti oddílů,⁴³ přičemž každý z nich byl dále členěn do čtyřslabičných vět, které se pro snadnější zapamatování rýmovaly. Za dynastie Qin a Han byl její význam zastíněn učebnicemi menšího písma, tj. Sān Cāng 三倉 *Třemi knihami Cangjie*.⁴⁴ Co se týče vnitřní stavby jednotlivých veršů, jedná se o spojení, která spolu významově souvisejí v podobě, jaká byla poprvé v dějinách čínské jazykovědy představena v Ěr Yǎ 爾雅 *Pravém vzoru*, prvním čínském thesauru. Jednotlivá slova většinou netvoří smysluplný text, jedná se spíše o výčet pojmů, jejichž sémantika je podřízena témuž hyperonymu. V jednom verši jsou takové synonymní nebo antonymní sledy obsaženy dva. Jiná kategorie sledů je řazena tematicky a představuje tak posloupnosti osob, zvířat, věcí, vlastností, druhů apod. Zjevně se tak jedná o jeden z prvních pokusů kategorizovat slovní zásobu v čínské jazykovědě vůbec.⁴⁵

Za vlády dynastie Han byla gramotnost jedním z hlavních měřítek pro výběr úředníků a za užívání nestandardních sinogramů čekaly pisatele podání ke dvoru

⁴¹ Li Zhiming 1993: 31–32.

⁴² Yao Xiaosui 1983: 3–4.

⁴³ Ban Gu 1962: VI.1719.

⁴⁴ Podrobněji viz Uher 2013: 83–86.

⁴⁵ Zhang Bin et al. 1993: 11.

přísné tresty.⁴⁶ Výuce písma byla přikládána taková důležitost, že i v tomto období bylo navázáno na kompilaci zhouských a qinských učebnic sinogramů. V dějinách čínské grammatologie mají proto zásadní význam: nejen že odrážely výsledky dobového nahlížení a reflexe problematiky čínského znakového písma, ale přímo navíc ovlivnily vznik podobných textů v pozdějších obdobích. Z množství titulů učebnic sinogramů doby Han je zjevné, že tehdy bylo vskutku běžné pořádat sinogramy do obdobných textů, což je možné zdůvodnit dříve nebývalým a ani později neopakovaným rozvojem didaktiky čínského znakového písma. Dalším z důvodů takové situace byla potřeba eliminovat nestandardní varianty tehdy již běžně rozšířeného úřednického písma.⁴⁷

1.1 Počátky čínské grammatologie

Již za období Východních Zhou se objevily první analýzy významu sinogramů v závislosti na jejich grafické podobě. Tyto rozbory jsou ovšem součástí převážně filozofických spisů a mají proto spíše politologický než grammatologický charakter.⁴⁸ S větším zapojením písma do života společnosti rostl nejen počet sinogramů, ale násobilo se také množství jejich uživatelů. Přirozeně se tak mezi nimi objevili lidé, kteří se pokusili komplikovaný systém čínského znakového písma strukturovat. Na přelomu letopočtu patrně Liú Xiàng 劉向 zavádí šest kategorií písma jako úhelný pojem čínské grammatologie.⁴⁹ S rostoucím významem školy starého textu v tomto období také rapidně narůstá počet vzdělavců, kteří zdůrazňují studium významu sinogramů, především souvislosti mezi jejich grafikou a významem.⁵⁰ Xǔ Shèn 許慎, jako významný představitel školy starého textu, čerpal z jejich poznatků, když rozdělil existující sinogramy na základě grafiky a významu do pěti set čtyřiceti skupin. Počet jím analyzovaných sinogramů dva až třikrát převyšoval množství obsažené v učebnicích. Xu Shen spojil ty s identickým významovým prvkem, který ve své práci označujeme jako determinativ, do skupin a ty pak seřadil tak, aby záhlaví tvořilo logický sled. Kategorizoval obrovské množství sinogramů do podstatně menšího množství souborů a vytvořil osnovu, která je jedním z hlavních přínosů jeho práce,

⁴⁶ Viz Uher 2013: 127.

⁴⁷ Wang Li 1996: 56.

⁴⁸ Li Kai 1993: 1–2.

⁴⁹ He Jiuying 2000a: 59.

⁵⁰ Huang Dekuan et al. 2006: 3–4.

když není známo, že by tento přístup takto systematicky uplatňoval někdo před ním.⁵¹

Výklad sinogramů samozřejmě nevznikl náhodou, je přirozeným důsledkem vývoje vědy a kultury za vlády dynastie Han: jak již bylo dříve vysvětleno, vývoj čínského jazyka dospěl za Hanů do stavu, kdy kanonická literatura zapisovaná starým písmem přestávala být i průměrně vzdělanému čtenáři srozumitelná. Přitom o výklad těchto textů se především opírala státní ideologie, tj. konfucianismus. Jeho společenskou pozici proto značně komplikovaly různé interpretace *Kánonu*. Také čínské znakové písmo jako systém bylo čím dál tím složitější, ale jeho výuka a společně s ní i použití pomalu upadaly.⁵² Úřednické písmo se za Hanů rozšířilo a podoba sinogramů se velmi vzdálila grafice většího i menšího písma, takže bylo obtížné na jeho základě vykládat jejich etymologii.⁵³ Proto bylo zapotřebí práce, která by ji vysvětlila, příručky, jež by spojila výklad významu sinogramů s analýzou jejich grafiky tak, aby jejím prostřednictvím bylo možno správně interpretovat celý *Kánon*.⁵⁴ Dalším z důvodů vzniku *Výkladu sinogramů* byla jeho úloha nástroje v boji mezi školou starého a nového textu. V tomto učeneckém sporu tkví počátek čínské tradiční grammatologie, který umožnil vznik skupiny specialistů v tomto oboru: Xu Shen jím vyvrací názory školy nového textu na jazyk a teoreticky podepírá správnost badatelských přístupů školy starého textu.⁵⁵

1.2 Xu Shen

Autorem *Výkladu sinogramů* je hanský jazykovědec a grammatolog Xu Shen. O jeho životě nemáme ve skutečnosti k dispozici příliš mnoho konkrétních údajů. V Rúlín lièzhuān 儒林列傳 „Biografii konfucianů“ Hòu Hàn Shū 後漢書 *Kronik Pozdních Hanů* je Xu Shen zmiňován textem čítajícím osmdesát čtyři sinogramů: „Xu Shen, druhým jménem Shūzhòng 叔重, pocházel ze Shàolíngu 召陵 v Rūnānu 汝南⁵⁶. Byl čestný a upřímný. Již v mládí do detailů ovládl kanonické knihy, Mǎ Róng 馬融 jej

⁵¹ Pu Zhizhen 1987: 122–123.

⁵² Viz Uher 2013: 127.

⁵³ Tamtéž, s. 131.

⁵⁴ Ban Chao 1998: 36–37.

⁵⁵ Ren Xueliang 1985: 4–5.

⁵⁶ Dřívější Yancheng v provincii Henan (*Cihai* 1999: 560.1), dnes je jeho území rozděleno do dvou městských částí Luohe: čtvrtí Yancheng a Shaoling (viz The People's Government of Luohe [cit. 24. 7. 2019], dostupné z: www.luohe.gov.cn).

často citoval a vážil si jej. Jeho současníci o něm říkali: není druhého takového, který by se tak vyznal v *Pěti kanonických knihách* jako Xu Shuzhong. Byl tajemníkem náčelníka okresu a jako oddaný a spolehlivý úředník jím byl doporučen ke dvoru. Později se sám stal náčelníkem okresu Xiáo 洮. Zemřel v Shaolingu. Protože mu ve výkladu *Pěti kanonických knih* nebylo rovno, sepsal nejprve Wǔ Jīng Yì Yì 五經異義 *Významové rozdíly mezi Pěti kanonickými knihami*, později napsal ještě *Výklad sinogramů* ve čtrnácti knihách. Obě tato díla se dochovala do současnosti.⁵⁷

Xu Shen se patrně narodil v roce 54 n. l.⁵⁸ Rok jeho narození sice není uveden v historických knihách ani jiných záznamech, ale čínští i euroameričtí badatelé se na tomto datu shodují.⁵⁹ V roce 61, tj. v sedmi letech se začal vzdělávat. V roce 70 se v souladu s tehdejšími zvyklostmi⁶⁰ poprvé zúčastnil okresních úřednických zkoušek. Po třech letech práce na okresním úřadě se stal tajemníkem náčelníka okresu.⁶¹ O deset let později jej okresní náčelník na výzvu dvora doporučil do hlavního města jako oddaného a spolehlivého úředníka. V Lojangu Xu Shen nejprve studoval u tehdejšího významného znalce kanonické literatury Jiǎ Kuíe 賈逵, představitele školy starého textu. Císař v té době vyjádřil svou úctu Jia Kuiovi tak, že všem jeho žákům udělil titul dvorských sekretářů.⁶² Přibližně v téže době nastoupil Xu Shen do úřadu ředitele kanceláře ministra vojenství a získal tak přístup do císařského paláce i do jeho knihoven. Právě v této době dochází k vyhocení boje mezi školou nového a starého textu a Xu Shen, aby ukázal pravý význam kanonických knih, patrně začal psát *Významové rozdíly mezi Pěti kanonickými knihami*. Současně pokračoval i ve studiu paleografie a učebnic sinogramů, následně zobecnil Liú Xīnǔ 劉歆 výzkum v oblasti šesti kategorií menšího písma. Z grafické podoby sinogramů odvodil jejich původní význam a zahájil tak práci na kompilaci *Výkladu sinogramů*.

V roce 100 Xu Shen dokončil jeho první verzi.⁶³ O deset let později byl společně s dalšími učenci pověřen, aby komentoval knihy ve Východním letohrádku, součas-

⁵⁷ Fan Ye 1997: 671.

⁵⁸ Dong Xiqian et al. 1988: 30.

⁵⁹ Podrobněji viz Uher 2013: 101. Všechna následující data s výjimkou datace „Doslovu“ k *Výkladu sinogramů* a jeho předání u císařského dvora v Lojangu je proto třeba chápat jako čistě hypotetická.

⁶⁰ Viz Uher 2013: 127.

⁶¹ Zhang Jitao 1988: 1.

⁶² Dong Xiqian et al. 1988: 23–24.

⁶³ Tamtéž, s. 30.

ti Jižního paláce v Lojangu. Současně mu bylo svěřeno vzdělání mladých eunuchů.⁶⁴ Xu Shen pobytu v hlavním městě v délce třiceti šesti let plně využil k tomu, aby rozšířil své obzory ve studiu čínského jazyka. Tato doba měla nepochybně veliký vliv na celou jeho badatelskou činnost. Při studiu u Jia Kuie si osvojl základní filologické znalosti a dovednosti společně s metodami vědecké práce. Když pak později komentoval knihy ve Východním letohrádku, získal přístup do císařského archivu. Návštěva přednášek tehdejších významných vědců a možnost s nimi konzultovat výklad kanonických knih dále prohloubila jeho znalosti a rozšířila jeho obzory. Výuka mladých dvorských úředníků mu umožnila uvážít metody a přístupy platné ve výuce čínského znakového písma.⁶⁵ V roce 119 byl vyslán jako náčelník okresu do Xiao⁶⁶. Ještě před skončením své služby však ze zdravotních důvodů požádal o odchod do penze.⁶⁷

Dvacet let svého života věnoval Xu Shen přípravě textu *Výkladu sinogramů*, dalších dvaadvacet let pak korekturám rukopisu než konečně třetí rok po návratu do Shaolingu 19. října 121 vyslal svého syna Xū Chōng 許沖, aby *Výklad sinogramů* předložil císaři.⁶⁸ Nedlouho poté, nejpozději však v roce 125, ve svém rodišti ve věku sedmdesát jedna let umírá.⁶⁹ Shaoling je také místem jeho posledního odpočinku.⁷⁰

1.3 Výklad sinogramů

Xu Shenův *Výklad sinogramů* je první grammatologickou studií v dějinách čínské lingvistiky. Má celkem patnáct svazků, každý z nich ale tangský editor, grammatolog a kaligraf Lǐ Yángbīng 李陽冰 v zájmu větší přehlednosti a lepší orientace v textu rozdělil do dvou částí, proto má současná edice svazků třicet. Tuto praxi později převzal i songský redaktor a grammatolog Xú Xuàn 徐鉉, jehož vydání *Výkladu sinogramů* je dnes všeobecně přijímáno jako standardní. Kniha proto čítá osmadvacet svazků, poslední dva jsou seznamem determinativů vloženým mezi první a druhou část „Doslovu“. Celkem je v něm analyzována a vyložena grafika 9 353 sinogramů

⁶⁴ Ren Xueliang 1985: 1–3.

⁶⁵ Zhang Jitao 1988: 3–5.

⁶⁶ V dnešním okresu Lingbi v severovýchodní Anhui (Dong Xiqian et al. 1988: 26–27).

⁶⁷ Dong Xiqian et al. 1988: 26–27.

⁶⁸ Tamtéž, s. 27–28.

⁶⁹ Tamtéž, s. 28–30.

⁷⁰ Ren Xueliang 1985: 4–5.

převážně menšího písma. Sinogramy většího písma a synchronní varianty menšího písma v počtu 1 163⁷¹ jsou označeny jako chǒngwén 重文 replikanty. Vysvětlení grafiky sinogramu v návaznosti na jeho význam je doplněno zařazením do jedné z kategorií písma. Podle své grafické struktury je současně 8 813 z nich uspořádáno do systému pěti set čtyřiceti bǔshǒu 部首 determinativů.

Výklad sinogramů je první prací v dějinách čínské grammatologie, která za současného uvědomění si diachronity systému čínského znakového písma, reprezentované větším a menším písmem, systematicky uplatňuje princip vazby grafiky sinogramu na jeho význam počínaje analýzou konstrukce každé jedné v něm zahrnuté jednotky. Z těchto konstrukčních charakteristik odvozuje pak jeho autor nižší strukturální jednotky, jejichž další analýza mu umožňuje celý systém čínského znakového písma včetně replikantů zobecnit do dvou paralelních subsystémů: šesti kategorií písma a determinativů. Každý jeden sinogram má pak v těchto dvou konstruktech své místo. *Výklad sinogramů* je tak nejen prvním, ale dodnes i jedním z nejvýznamnějších děl popisujících grafický systém čínského znakového písma.

Zatímco kategorie písma je skryta uvnitř jednotlivých vstupů *Výkladu sinogramů*, druhý paralelní systém determinativů vystupuje do popředí tím, že je podle něj tento text rozhnížděn. Struktura vlastní analýzy je pak následující: čtrnáct svazků textu se dělí do determinativů. V záhlaví každého z nich stojí tento determinativ, který je označen frází: „všechny sinogramy, které následují tento grafém, spolu významově souvisejí“. Do sítě determinativů je tak seskupeno bezmála devět tisíc jednotek. Po grammatologicko-sémantickém záhlaví je v některých případech ilustrováno užití méně frekventovaného vstupu příkladovou větou, případně je vysvětlení většinou doplněno o jeho synonymum, menšinou homofonum nebo homeofonum uváděné frází „čti jako“. Fakultativně pak následují grafické varianty příslušného sinogramu, tj. replikanty.

Xu Shenova práce je především analýzou sinogramů menšího písma, ty jsou pro autora východiskem jeho popisu; větší písmo společně se synchronními variantami menšího písma stojí na jeho okraji. S výjimkou prázdných determinativů, které kromě sebe samých žádné další vstupy neorganizují, za determinativem následují jednotlivé sinogramy, tj. vstupy a celá hesla. Determinativ je tak jednotkou čínského písma, která zhruba odpovídá konstrukční složce spíše než radikálu,⁷² je ukazatelem významu značně autonomního charakteru, protože se převážně jedná o obrysový

⁷¹ Xu Shen 1963: 319 dole, vpravo, sl. 4–5.

⁷² Viz 1.3.3.

sinogram. Determinativ je Xu Shenovým osobním přínosem čínské grammatologii, protože na rozdíl od kategorií písma není známo, že by se někdo problematikou determinativů a tříděním sinogramů obecně před ním zabýval. Jejich pořadí ve *Výkladu sinogramů* ukazuje v první řadě na grafické, ve druhé řadě na sémantické souvislosti mezi determinativy. Pořadí vstupů v rámci jednotlivých determinativů se naopak řídí převážně významem sinogramů, nikoliv jejich grafikou.⁷³

Podstatou *Výkladu sinogramů* je rozbor grafiky, protože základní osnovou celého spisu je determinativ jako grafická jednotka, a položky významové a výslovnostní navíc tuto základní osnovu pouze doplňují. Výklad významu sinogramu je vlastně jen ilustrací jeho konstrukce, východisko zařazení do jedné z kategorií menšího písma, primární je proto grafika sinogramu, nikoliv jeho význam. Přes tuto zjevnou nadřazenost grafiky nad významem tvoří obě složky ve spisu organickou jednotu. Jinými slovy je grafika sinogramu základem jeho významu uvedeného ve *Výkladu sinogramů* a ten se zde zpětně promítá do jeho grafiky. Jednotka má bezpochyby i jiné významy, Xu Shen si ale pro svůj výklad vybírá původní význam, tj. etymon, který s grafikou podle jeho názoru nejtěsněji souvisí: jeho záměrem je samozřejmě provést detailní analýzu vztahu mezi jeho grafikou, výslovností a významem.⁷⁴ Co se týče komentáře jednotlivých vstupů, jeho styl je sice úsporný, ale nikoliv skoupý, neboť obsahuje právě ty informace, které se autor zavazuje poskytnout: *Výklad sinogramů* analyzuje 133 441 sinogramy celkem 10 516 grafických jednotek, tj. v průměru Xu Shen jeden vstup popisuje dvanácti sinogramy.⁷⁵

Menší písmo je posledním stádiem vývoje čínského znakového písma, které nebylo zasaženo takovou mírou formalizace jako úřednické písmo,⁷⁶ navíc je na rozdíl od nápisů na kostech a na bronzích podrobně popsáno ve *Výkladu sinogramů*, a právě srovnání takto úplného ductu s podobně úplným úřednickým písmem je přínosem pro studium vývojových tendencí čínského znakového písma. *Výklad sinogramů* ovšem kromě asynchronního srovnání umožňuje i synchronní diskurs menšího písma a jeho variant. Popisuje také historii vývoje čínského znakového písma, když Xu Shen kromě menšího písma uvádí také jeho dřívější podoby, tj. větší písmo, tedy duct podstatně starší než úřednické písmo. Všechny tyto grafické styly tak tvoří organickou součást Xu Shenovy analýzy. Takový rozbor má samozřejmě

⁷³ Dong Xiqian 1994: 32–33.

⁷⁴ Lu Zongda 1981: 48–52.

⁷⁵ Yu Guoqing 1995: 89.

⁷⁶ Yang Runlu 1994: 5.

svá omezení, která zejména spočívají v tom, že ani větší písmo nepředstavuje svou grafikou nejstarší záznamy čínského jazyka, a tak vlastně neodráží nejstarší význam sinogramu. Proto, když byly na přelomu 19. a 20. století „znovuobjeveny“ nápisy na kostech, zjistili grammatologové, že se ve svých výkladech Xu Shen dopustil četných chyb. Tyto chyby se však nicméně dotýkají spíše jednotlivých položek, nikoliv obrazu systému jako takového, a přes tato pochybení proto nelze Xu Shenovi upřít jeho zásadní zásluhu na konstituování čínské grammatologie.

U každého jednotlivého vstupu, tj. sinogramu menšího písma, je obvykle výklad jeho významu vztažen ke grafice. Proto je ho třeba chápat jako podřízenou součást vysvětlení grafiky, ačkoliv mu předchází. V opačném případě by totiž nestačilo uvést jediný význam: slovo, které je příslušným sinogramem zapsáno, jich má totiž hned několik. Xu Shen ale uvádí pouze etymon, od něhož byla podle něj tato grafika odvozena.

Za vysvětlením významu následuje výklad grafiky sinogramu přiřazením k jedné z kategorií písma, jímž Xu Shen položil základ „anatomie“ sinogramů, kterou ve 20. století dále rozvinul především Jiǎng Shànguó 蒋善国.⁷⁷ Kategorií je sice šest, ale ve *Výkladu sinogramů* jsou jasně označeny pouze čtyři: piktogramy, symboly, ideogramy a fonogramy. Xu Shen navíc v celé své práci jako symboly identifikoval jednoznačně pouze dva sinogramy, bylo by proto přesnější říct, že sinogramy rozděluje pouze do tří kategorií: sinogramy obrysové, tj. piktogramy, respektive odvozené ideogramy a fonogramy.

Výklad sinogramů je základním referenčním dílem nauky o *Kánonu*. Jako takovému mu byl v dynastických obdobích dějin Číny přikládán značný význam, když *Kánon* tvořil základní náplň císařských zkoušek. S úpadkem zkouškového systému na počátku 20. století pak vzrostl jeho význam pro moderní paleografii: ze zhruba 4 500 sinogramů nápisů na kostech je uspokojivě dešifrováno asi 1 700, z toho u přibližně tisíce sinogramů je možné v jejich grafice nalézt analogie právě se vstupy Xu Shenovy práci.⁷⁸ Na druhou stranu výsledky paleografického výzkumu zpětně umožňují její doplnění.⁷⁹

⁷⁷ Zhang Jitao 1988: 23–25.

⁷⁸ Yang Runlu 1994: 6.

⁷⁹ Tamtéž, s. 4.

1.3.1 Šest kategorií menšího písma

Jeden z úhelných pojmů hanské grammatologie, tj. šest kategorií menšího písma, se objevuje již v předqinských textech. V Zhōu Lǐ 周禮 *Zhouských obřadech* jsou uvedeny jako jedno ze šesti umění, tj. základních disciplín, ve kterých byli vzděláváni žáci ze šlechtických rodin.⁸⁰ V Yì wén zhì 藝文志 „Záznamech o Kánonu a literatuře“ Hànn Shū 漢書 *Hanských kronik* Ban Gu uvádí, že se jimi myslí piktogramy, symboly, ideogramy, fonogramy, variety a výpůjčky.⁸¹ V „Doslovu“ k *Výkladu sinogramů* však mění autor jejich pořadí, tj. symboly, piktogramy, fonogramy, ideogramy, variety a výpůjčky. Xu Shen pak tento přehled doplňuje i definičně.⁸²

Bezesporu nejzásadnější část „Doslovu“ se zabývá právě těmito šesti kategoriemi písma. Xu Shen v ní zdůrazňuje význam čínského znakového písma jako systému: principy stavby každého čínského sinogramu jsou popsány šesti základními definicemi, protože autor *Výkladu sinogramů* věřil, že každý sinogram je možné zařadit na základě jeho konstrukce do jedné z těchto kategorií. Objev starého textu *Kánonu* za Hanů vzbudil podle *Výkladu sinogramů* zájem vzdělavců o grammatologickou problematiku. Je v něm citováno přes třicet znalců písma, přičemž ve většině případů komentují právě příslušnost určitého sinogramu k šesti kategoriím. Čínská filologická tradice opakovaně upozorňuje na skutečnost, že se Ban Gu při kompilaci „Záznamů o Kánonu a literatuře“ inspiroval Qī Lǜè 七略 *Přehledem šesti vědních oborů*⁸³ sepsaných hanským bibliografem, představitelem školy starého textu Liu Xinem. Je tedy velmi pravděpodobné, že soupis šesti kategorií písma byl obsažen již v něm.⁸⁴ Liu Xin žil na sklonku Západních Hanů a přijal výsledky badatelské činnosti raných grammatologů Kǒng Ānguó 孔安國, Yáng Xióng 楊雄, Zhāng Chǎng 張敞, Sīmǎ Xiāngrú 司馬相如 a dalších. Nakonec ale teprve Xu Shen aplikoval tuto teorii na dostatečně komplexní jazykový materiál.⁸⁵

Výklad sinogramů je souborem bádání v oboru grammatologie a teorie kategorií písma je jednou ze zásadních grammatologických metod i významnou osnovou celého spisu. Rozebírá strukturu menšího písma a jejím prostřednictvím se snaží dobrat původního významu sinogramů. Později se šest kategorií písma stalo doktrínou,

⁸⁰ Podrobněji viz Uher 2013: 93–94.

⁸¹ Ban Gu 1962: VI.1720.

⁸² Viz Uher 2013: 123–124.

⁸³ Podrobněji viz Uher 2013: 76.

⁸⁴ Podrobněji viz Uher 2013: 170.

⁸⁵ Yao Xiaosui 1983: 20–22.

jedním z klíčových témat v dlouhodobém dialogu mezi generacemi grammatologů, a teorií, jejíž význam lze jen stěží podceňovat i v současném lingvistickém diskursu.⁸⁶ V následující části budou zmíněny pouze tři z těchto šesti kategorií, když za symboly, variety a výpůjčky Xu Shen označil vždy pouze dva sinogramy.

Xiàngxíng 象形 piktogram je způsob, jak vytvářet nové sinogramy přímo zakreslením tvaru předmětu, který tak představuje význam slova, jehož je daná jednotka nositelem. Pochází z obrázku a je pochopitelné, že je v nejstarších záznamech čínského znakového písma zastoupen hojněji než v současnosti, kdy piktografičnost sinogramů doznala zásadních změn přechodem k úřednickému písmu, tzv. aktualizaci.⁸⁷ Piktogram je těsně spojen se slovem konkrétního jazyka, jinak by nebyl více než obrázkem, který není součástí systému písma: je neoddělitelně spjat s významem a výslovností výrazu a tyto dva aspekty od něj piktogram odlišují. Proto si může dovolit vzhled zaznamenávaného předmětu zjednodušit do obrýsu, tj. pouhé zkratky jeho tvaru. Důvodem jeho existence, na rozdíl od obrázku, není přesné zachycení reality, ale její identifikace: jeho zjednodušení jde ruku v ruce s potlačováním piktografičnosti a směřuje k jeho úplné přeměně v grafickou značku. Některé z prvních piktogramů přitom ztratily svůj obrázkový charakter již v menším písmu, proto jsou ve *Výkladu sinogramů* označeny jako jiná z kategorií písma.⁸⁸

Protože piktogram znázorňuje tvar předmětu, dále nečlenitelnou entitu, není jej v zásadě možné rozdělit na nižší jednotky, tj. konstrukční složky. A naopak, lze-li sinogram rozdělit do více než jedné nezávislé grafické jednotky, nemůže se jednat o piktogram. Ten je ve *Výkladu sinogramů* nejméně čtenu kategorií menšího písma. Velice často se ale stává konstrukčním komponentem jiných sinogramů a jako takový tvoří drtivou většinu ideogramů a fonogramů. Proto na něm vlastně stojí celý systém čínského znakového písma. Zvládnutí starých podob piktogramů a jejich původního významu je tak důležité pro vnímání konstrukce sinogramu obecně a má také nezanedbatelný přínos pro pochopení čínského znakového písma jako systému. Současně je ale nutno podotknout, že je jen velmi omezeným způsobem tvorby nových sinogramů, protože větší část slovní zásoby jakéhokoli přirozeného jazyka vyjadřuje nikoliv konkrétní, ale abstraktní, která nemají tvar, a proto je není možné piktogramem zaznamenat. Jeden piktogram má také v nápisech na kostech i na bronzích často mnoho různých variant, což je způsobeno subjektivním hod-

⁸⁶ Dong Xiqian et al. 1988: 87.

⁸⁷ Podrobněji viz Uher 2013: 22–23.

⁸⁸ Yao Xiaosui 1983: 24–27.

nocení jednoho a téhož objektu různými pozorovateli, v čemž je nutno spatřovat další jeho významné limity.⁸⁹

Huìyì 會意 ideogram je způsob konstrukce nových sinogramů ze dvou, respektive více nezávislých konstrukčních složek. Podle Xu Shenovy definice kvalitativně přesáhly piktogramy i symboly. Je zjevné, že jejich vznik způsobil významný průlom v omezení, které představovaly obrysové sinogramy. Jejich existence je totiž založena na předpokladu, že konkrétním může být označeno dále nedělitelným sinogramem a v případě, že se skládá z více částí, nemohou tyto komponenty fungovat jako samostatná grafická jednotka. Ideogram je odvozený sinogram, tzn. je metodou vytváření nových sinogramů kompozicí dvou i více obrysových sinogramů. Proto jsou piktogramy a ideogramy ideografickými⁹⁰ kategoriemi písma, přičemž ale konstrukce ideogramu je relativně mnohem pružnější než u piktogramu.⁹¹ Co se týče postavení komponentů uvnitř ideogramu, existují tři základní struktury: vertikální, horizontální a centrální. V případě, že počet komponentů ideogramu přesáhne dva, dochází obvykle k dalšímu dělení jedné z vertikálních či horizontálních částí.⁹²

Xíngshēng 形聲 fonogram kombinuje do nového sinogramu významovou a fonetickou složku. Přestože výslovnost velkého množství fonogramů a jejich fonetika je totožná nebo alespoň velmi podobná, existuje také nemalé množství případů, v nichž je tento vztah spíše přibližný. Obecně platí, že fonogram a jeho fonetikum patří do stejné skupiny rýmu a jejich iniciály jsou podobné ve vztahu k místu nebo způsobu artikulace. V důsledku změn fonologického systému čínštiny však četné fonogramy ztratily svou původní motivovanost a již nereprezentují ani přibližnou výslovnost sinogramu. Významové a fonetické komponenty fonogramu mohou být, podobně jako u ideogramu, uspořádány vertikálně, horizontálně nebo centrálně.⁹³

Vznik fonogramů způsobil významnou změnu v charakteru čínského znakového písma a zahájil současně novou etapu v jeho vývoji jako systému. Nejstarší fonogramy nicméně nebyly konstruovány přímým spojením determinativů a fonetik. Vznikaly totiž v době, kdy se ve větším množství objevily výpůjčky. Přidání

⁸⁹ Dong Xiqian 1994: 13–15. Podrobněji v češtině viz Uher 2013: 170–175. V této části je rovněž uvedena řada konkrétních příkladů piktogramů. Podobně je tomu i u ideogramů a fonogramů.

⁹⁰ Termínem ideografický odkazujeme na sémanticky motivovanou tvorbu grafické podoby sinogramu, tj. takovou, u níž existuje spojení mezi grafikou a významem znaku.

⁹¹ Dong Xiqian 1994: 17–18.

⁹² Podrobněji viz Uher 2013: 180–183.

⁹³ Dong Xiqian et al. 1988: 94–97.

determinativu k původnímu sinogramu umožnilo odlišení jeho různých významů. Nejvýznamnější předností fonogramů je však průlom původní ideografičnosti sinogramů směrem k možnosti vyjádřit akustickou hodnotu slova. Existující piktogramy, symboly i ideogramy se transformovaly ve fonetiku, a tak se fonogramy staly nejproduktivnějším způsobem vytváření nových sinogramů. Když bylo příliš obtížné najít pro zápis neologismu vhodný piktogram, symbol nebo ideogram, bylo možné použít místo něj fonogram. Za tři tisíciletí se podíl fonogramů v čínském znakovém písmu zvýšil z dvaceti procent v nápisech na kostech na dnešních více než devadesát.⁹⁴

1.3.2 Grafické styly

Xu Shen ve *Výkladu znaků* popisuje rovněž kvalitativní změny grafiky čínského znakového písma.

Větší písmo B

V širším slova smyslu je gǔwén 古文 staré písmo označením všech stylů užívaných v období Válčících států včetně nápisů na bronzových nádobách, bambusových latích, nápisů na kameni, sinogramů na mincích, keramice, pečetích atd.⁹⁵ V užším slova smyslu je to písmo kanonických textů ze sklonku období Válčících států, znovuobjevených za vlády dynastie Han.⁹⁶ Hanové již neznali nápisy na kostech a nápisů na bronzích v té době bylo známo málo, proto sinogramy, které se lišily od menšího písma, považovali za písmo, které vytvořil Cāngjié 倉頡, tj. nejstarší písmo.⁹⁷ Xu Shen použil pojem staré písmo pro označení grafických jednotek textů knih ze zdí;⁹⁸ podle čínské tradice se jedná o texty, které byly objeveny při rekonstrukci Konfuciovy rezidence jedním z hanských princů ve druhé polovině 2. století př. n. l. Za Hanů panovalo přesvědčení, že je osobně sepsal Konfucius. Z výsledků výzkumu moderních badatelů nicméně vyplývá, že tyto rukopisy byly ukryty až po qinském zákazu

⁹⁴ Dong Xiqian 1994: 19–20. Podrobněji v češtině viz Uher 2013: 184–187.

⁹⁵ Li Guoying et al. 1994: 73.

⁹⁶ Jiang Shanguo 1988: 8.

⁹⁷ Starým písmem se zde tedy vlastně míní větší písmo, které navazuje na nápisy na kostech a bronzích následované menším písmem, jinak významná etapa ve vývoji čínského znakového písma před aktuarizací. Její nejtypičtější vlastností je rozmanitost záznamového materiálu, četné grafické varianty jednoho a téhož sinogramu odrážející i místní odlišnosti a ještě ne zcela ustálená struktura sinogramu (Li Guoying et al. 1994: 73).

⁹⁸ Yao Xiaosui 1983: 17–18.

soukromého vlastnictví knih. Jsou tedy o více než dvě stě let mladší než Konfucius a vznikly tak patrně až na sklonku období Válčících států.

Větší písmo A

Sinogramy označené ve *Výkladu sinogramů* jako zhòu wén 籀文 jsou větším písmem dvorního historika krále Xuāna z Zhōu 周宣王 Zhòu 籀, tj. písmo, které Xu Shen v „Doslovu“ při výčtu stylů písma doby Qin označuje jako větší písmo. To se rozšířilo na přelomu období Jara a podzimu a Válčících států, přičemž postupně vytlačovalo písmo nápisů na bronzích. Pocházelo z nejstarší dochované učebnice sinogramů za Hanů *Knihy historika Zhou*. Autentické větší písmo A se do dnešní doby dochovalo pouze v nápisech na tzv. kamenných „bubnech“, ve *Výkladu sinogramů* je obsažen jeho hanský, respektive songský ohlas.⁹⁹

Menší písmo

Když První svrchovaný císař sjednotil říši, kromě jiných unifikačních nařízení přikázal také sjednotit písmo. Nové menší nebo také qinské písmo vzniklo na úkor písem šesti států, když za jeho základ byla zvolena qinská podoba většího písma: jeho sinogramy byly zkráceny, případně jinak upraveny v zájmu systematické reformy a stanovení celostátní normy. Oproti většímu písmu vykazuje výraznější symetričnost a vhodnější uspořádání jeho struktury za současného potlačení jeho piktografičnosti. Menší písmo zjednodušuje grafiku většího písma A, když často odstraňuje jeho duplikované části. Grafika většího písma B je naproti tomu obvykle tak jednoduchá, že ji menší písmo naopak komplikuje.¹⁰⁰

Výklad sinogramů vyčerpávajícím způsobem zaznamenává sinogramy menšího písma a tak z něj činí nejuplněnější styl čínského písma od doby jeho vzniku. Má proto naprosto nezastupitelnou roli při studiu jeho geneze počínaje nápisy na kostech a bronzích. Je to také poslední ze stylů, kterému věnuje svou pozornost čínská paleografie.¹⁰¹ Jednotlivá hesla *Výkladu sinogramů* obsahují kromě vstupu také jeho varianty. Protože jsou jeho opakováním, nazývá je Xu Shen replikanty. Těch je u jednoho vstupu uváděno různé množství: většinou žádný, obvykle jeden, ale některé vstupy jsou doplněny i několika variantními podobami.¹⁰² Mezi vstupem a jeho replikanty

⁹⁹ Jiang Shanguo 1988: 7–9.

¹⁰⁰ Dong Xiqian et al. 1988: 63–65.

¹⁰¹ Li Guoying et al. 1994: 59.

¹⁰² Dong Xiqian et al. 1988: 116–118.

přítom není rozdíl v duktu, všechno jsou to sinogramy většího, respektive menšího písma, a ačkoliv jejich vztah může být chápán jako relace normativu a odchylky od něj, Xu Shen uváděním variant nesleduje ustavení standardu. Jeho záměrem je poskytnout jejich úplný výčet v duchu hanského synkretismu.¹⁰³ Mohou pak vystupovat pouze jako grafické složky a jako samostatné vstupy by již proto jinak nemohly být do *Výkladu sinogramů* zařazeny. Většina replikantů jen demonstruje grafiku čínského znakového písma. Xu Shenova práce je tak i kompendiem paleografického materiálu doby Han a replikanty jsou jeho jinou grafickou realizací, takže poskytují doplňující informace o grafice a tím i významu vstupu, případně i jeho čtení, nebo prostě jen odrážejí tendence ve vývoji jeho grafiky.¹⁰⁴

Za Hanů se běžně psalo úřednickým písmem, ale menší písmo ještě stále neupadlo v zapomnění. Kromě sinogramů většího písma uvádí Xu Shen dále jako příklady replikantů alografy většího i menšího písma a sinogramy všedního stylu. Zatímco větší písmo je diachronní variantou vstupu, toto jsou jeho varianty synchronní. Pojmy větší a menší písmo tak odrážejí grafické realizace čínského písma v různých časových obdobích, zatímco alografy a sinogramy všedního stylu jsou jejich různými grafickými realizacemi v téže době. Podobně jako u většího písma se však ani zde mezi vstupem a replikantem nejedná o vztah normativu a odchylky od něj, je třeba jej proto vnímat pouze jako jiný grafický zápis sinogramu.¹⁰⁵ Alografy a sinogramy všedního stylu jsou dobovou realizací čínského písma a mohou se proto od jeho starších podob lišit.

1.3.3 Determinativ

Stěžejním grammatologickým pojmem *Výkladu sinogramů* je rovněž determinativ, který Xu Shen považuje za marker souvislosti významu mezi determinativem a podřízeným sinogramem.¹⁰⁶ Je pro něj současně nástrojem řazení materiálu *Výkladu sinogramů*, jenž mu umožňuje nesměšovat různé věci dohromady,¹⁰⁷ přičemž na první místo klade determinativ — JEDNOTA, na poslední 亥 DVANÁCTOU POZEMSKOU VĚTEV. V odborné literatuře v češtině se v tomto kontextu spíše setkáme s pojmem radikál. Ve skutečnosti totiž existují dva typy prvků v sinogramu; jedny

¹⁰³ Král 2005: 179.

¹⁰⁴ Zhang Jitao 1988: 92–93.

¹⁰⁵ Dong Xiqian et al. 1988: 66–68 a 116–118.

¹⁰⁶ Viz Uher 2013: 133.

¹⁰⁷ Tamtéž.

jsou determinativy stanovené na grammatologických principech, druhé, sloužící k vyhledávání sinogramů ve slovníku, jsou označovány jako radikály a souvisejí s lexikografií. Pojem radikál je pro tento výklad zcela nevhodný, neboť odkazuje na grafický prvek, k němuž je sinogram řazen v čínském slovníku bez těsného spojení s jeho významem. Radikály v určitém smyslu přesahují systém šesti kategorií písma a jsou použity např. v moderním vydání slovníku *Cihai*. Samozřejmě i ony mají svou praktickou hodnotu, ale nelze kvůli ní přehlížet význam determinativů. Ten je nutně i spolunositelem významu vstupu, což radikál být může, ale také nemusí. Xu Shen seřadil sinogramy ve své práci podle významových kritérií. To je systém zcela odlišný od systému vyhledávání sinogramů podle radikálů, doplněný o počet tahů používaný následujícími generacemi.¹⁰⁸ Tuto klasifikaci navíc vytvořil sám Xu Shen: v dřívějších grammatologických pracích byly sinogramy řazeny do textů, které vyhovovaly potřebám výuky dětí, ale ty se k vymezení významu vůbec nevyjadřovaly. Determinativem ustavil Xu Shen systém, který se stal jednou ze základních metod čínské lexikografie: ačkoliv se systémy konkrétních slovníků mohou navzájem lišit, princip řazení, a tedy i vyhledávání sinogramů je v zásadě totožný.

Xu Shen rozdělil vstupy *Výkladu sinogramů* do skupin podle determinativů.¹⁰⁹ Tak ustavil vztah nejen mezi jednotkami samotnými, ale systematizoval spolu s nimi i determinativy. Tento systém je výsledkem precizní analýzy, kdy k sobě byly na základě zobecnění grafiky přiřazeny významově blízké výrazy. Xu Shen je rozborem jejich konstrukce nejprve rozdělil na obrysové a odvozené sinogramy. Základem jeho systému determinativů se tak staly jednotky, ze kterých se odvozený sinogram skládá, a jenž jsou dnes označovány jako konstrukční složky. Z konstrukčního hlediska jsou tak determinativy většinou nositeli významu a současně mají potenciál vytvářet nové sinogramy.¹¹⁰ Důvodem přiřazení sinogramu k určitému determinativu je v zásadě jejich významová blízkost: fonogramy jsou do determinativu zařazeny podle

¹⁰⁸ Wang Li 1996: 4–5.

¹⁰⁹ O. Král (2005: 147) upozorňuje v souvislosti se spekulativním kabalismem konfucianismu Východních Hanů, tj. Xu Shenovou dobou, na „mystickou numerologii“. Její demonstraci spatřujeme právě i v počtu determinativů ve *Výkladu sinogramů*: pokud číslo 540 dělíme deseti, získáme 54, což je násobek jinové šestky a jangové devítky (Acudži 1985: 164). Proč ale právě desíti? Z Tao 540 sinogramů se vydělil záporný princip jin a kladný jang (viz definice vůbec prvního vstupu *Výkladu sinogramů*). Spojením těchto dvou principů pak došlo ke vzniku pěti prvků: $5 \times 2 = 10$.

¹¹⁰ Jiang Shanguo 1988: 10–11.

významové složky a u ideogramů je mezi složkami obvykle subordinační vztah, proto je sinogram ve *Výkladu sinogramů* spojen pouze s řídicím determinativem. Počet vstupů v jednotlivých determinativech kolísá, některé početnější obsahují i přes čtyři sta sinogramů, jiné zahrnují jen dva či tři sinogramy a v jiných dokonce žádné podřízené sinogramy nejsou. To proto, že podle jejich grafiky není možné je k jinému determinativu přiřadit.

1.4 Historická lexikologie ve *Výkladu sinogramů*

Významová složka definice vstupu ve *Výkladu sinogramů* je teoreticky ukotvena historickou lexikologií. Jedná se o vědní disciplínu, která byla původně součástí tradiční čínské filologie a podobně jako grammatologie především sloužila *Kánonu*. Její označení v čínštině se skládá ze dvou sylabosémémů¹¹¹: xùn 訓 vysvětlovat neznámá slova slovy známými¹¹² a gǔ 詁 vysvětlovat archaismy slovy naší doby.¹¹³ Jak z jejího názvu jasně vyplývá, předmětem studia je slovní zásoba textů a jejich komentářů psaných archaickou a starověkou čínštinou, základním úkolem je pak vykládat význam staročínských písemných památek. Nejedná se však přitom ani o sémantiku ani o lexikologii v kontextu evropské lingvistiky; na to není tato disciplína dostatečně komplexní, navíc se okrajově zabývá mj. také gramatikou a stylistikou. V podstatě je možné její obsah rozdělit do tří základních témat: transformace významu slova; komentáře a citace; textová kritika. K jejich uchopení historická lexikologie obecně využívá tři základních metod: xíngxùn 形訓 grafické definice, tj. vysvětlení významu slova, které vychází z grafické podoby sinogramu, jímž se dané slovo zapisuje; shēngxùn 聲訓 zvukové definice, tj. vysvětlení významu slova homofonním nebo homeofonním synonymem; a yìxùn 義訓 významové definice, tj. výklad významu neznámého slova slovem známějším. Historická lexikologie je vedle grammatologie a historické fonologie nejstarší z trojice disciplín tradiční čínské filologie.¹¹⁴

Historická lexikologie má ve *Výkladu sinogramů* pomocnou funkci. Jednak zdaleka nejsou využity všechny její praktické možnosti, tím méně teorie popisuje

¹¹¹ K užití termínu sylabosémémem jako vhodného ekvivalentu pro překlad čínského termínu yǔsù 語素 viz Švarný a kol 1998: 85 a Švarný 1998–2000: I.xxv.

¹¹² YW 1988: 167.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Podrobněji viz Uher 2013: 219–220.

jazyka, jednak se koncentruje pouze na základní význam, nadto ještě pouze sinogramů, nikoliv slov. Samozřejmě že i ona si všímá interferencí mezi významem vstupu uvedeném ve *Výkladu sinogramů* a jeho užitím v dílech kanonické literatury. Tento vztah ale rozhodně není jednoduchý a ani bezpodmínečně ekvivalentní. Významová hodnota slova je pochopitelně spojena se základním významem sinogramu, ale ten je velice často konkretizací, vizualizací obecného, abstraktního významu slova.¹¹⁵ Na druhou stranu není možné říct, že by se tyto dva významy zásadním způsobem rozcházely, alespoň pro většinu materiálu obsaženého ve *Výkladu sinogramů* to neplatí.¹¹⁶ Důležitou poznámku je třeba učinit také v tom smyslu, že výklad významu sinogramu je problematičtější než výklad jeho grafiky,¹¹⁷ protože může být nositelem významů, které s grafikou bezprostředně nesouvisí. Když sinogramy ve starověku vznikaly, často vyjadřovaly význam svou grafikou, to znamená, že docházelo k transformaci abstraktní myšlenky do konkrétní realizace. Proto také mezi grafikou sinogramu a jeho základním významem existuje určitý vztah. *Výklad sinogramů* je v zásadě dílem o grammatologii, jeho základní metodou je tak anatomie struktury sinogramu. Neanalyzuje ji nicméně proto, aby ji samotnou pochopil, ale aby vysvětlil její vztah s jejím významem. Xu Shen se totiž domnívá, že pouze pokud rozumíme významu grafiky sinogramu, jsme teprve s to vykládat kanonické texty jako základ veškerého vědění.¹¹⁸ Proto základní princip, na jehož základě *Výklad sinogramů* jednotky čínského znakového písma vysvětluje, je postavit výklad na grafice sinogramu a hledat tak jeho základní význam. Na tomto místě je ovšem nutno opakovaně zdůraznit, že se jedná o základní význam uvedené grafiky sinogramu v menším písmu, nikoliv o původní význam slova, které sinogram reprezentuje. Obvykle bezprostředně předchází analýzu jeho grafiky, s níž je logicky propojen. U obrysových sinogramů a ideogramů je jejich základní význam těsně provázán s jejich grafikou, u fonogramu determinativ označuje pouze tematický okruh, do něhož základní význam spadá. Ten objasňuje hierarchii posunutých významů: studium vztahu mezi základním významem a významy posunutými je rovněž předmětem zájmu historické lexikologie.¹¹⁹ Proto je *Výklad*

¹¹⁵ Yang Runlu 1994: 46–47.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 48.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 49.

¹¹⁸ Viz Uher 2013: 131.

¹¹⁹ Yu Guoqing 1995: 156–159.

sinogramů nejen grammatologickou, ale i lexikologickou studií, která časově navazuje na tradici *Pravého vzoru* a *Fāng Yán* 方言 *Místních slov*.

Xu Shen pravda není autorem těchto metod, jedná se o jeden z nejstarších nástrojů vysvětlení významu používaný již ve filozofických spisech vzniklých za Východních Zhouů. Nejstarší dochované dílo čínské historické lexikologie, které systematicky aplikuje tuto metodu na jazykový materiál, je *Pravý vzor*. Xu Shen ji pak posouvá spíše kvantitativně, když jí popisuje podstatně obsáhlejší vzorek jazyka. Při takovém popisu významu *sinogramů* projevuje Xu Shen značnou kreativitu: na mnoha místech se totiž nespokojil s jednoslovným výkladem významu jednoslabičného *sinogramu*, tedy slova. V jeho práci je naopak často v definici vstupu použito kompozit¹²⁰, dialektismů, citací z *Kánonu*, *Klasiků*¹²¹ nebo znalců¹²². Jsou v nich zahrnuty mj. i mýty, legendy, některé definice jsou dokonce spíše než výkladem významu *sinogramu* odrazem určitého filozofického názoru poplatného teorii o jinu a jangu i učení o pěti prvcích.¹²³ Právě tyto definice jsou středem zájmu antropologů, kteří *Výklad sinogramů* analyzují prostřednictvím metod kulturní lingvistiky. Tento směr také v současné době představuje hlavní proud studia *Výkladu sinogramů* v ČLR.

Jak jsme uvedli už výše, třemi základními metodami historické lexikologie jsou: grafická, zvuková a významová definice. Protože čínské znakové písmo je převážně přelemické, existuje v něm určité – těsnější či volnější – spojení mezi grafikou *sinogramu* a jeho významem. Grafická definice proto obvykle přímo odráží jeho základní význam. Xu Shen analyzoval každý *sinogram* složku po složce se záměrem nalézt opodstatnění stavby konkrétního *sinogramu*, jeho konstrukci a její analýzou následně vysvětlit jeho význam. U následujících příkladů jsou části výkladu reprezentující grafické definice podbarveny černou barvou:

右：助也。从口从又。

Vpravo: pomáhat. Skládá se z determinativů ÚSTA a RUKA.

品：眾庶也。从三口。

Početný: mnohý. Skládá se ze tří úst.

¹²⁰ Tj. dvojslabičných slov, která vznikla spojením dvou volných slabosémémů, nebo je samostatnost jedné složky či obou složek omezena, a jsou tedy spíše fonetickým konstruktem (viz Uher 2013: 229–230).

¹²¹ Díla mimo konfuciánský *Kánon*, která vznikla nejpozději za Západních Hanů, podrobněji viz Uher 2013: 235–237.

¹²² Tj. osob znalých starých textů povětšinou z Hanů, podrobněji viz Uher 2013: 237–239.

¹²³ Dong Xiqian et al. 1988: 120–122.

行: 人之步趨也。从彳从亍。

Chodit: lidská chůze. Skládá se z KRŮČKA a PLOUŽIT SE.

巢: 鳥羣鳴也。从品在木上。

Hluk: cvrlikání. Skládá se z determinativu MNOHO na DŘEVINĚ.

小: 物之微也。从八, 丨見而分之。

Malý: drobný předmět. Skládá se z determinativu ROZDĚLIT: sotva se objeví, byť i nicotnost, začneme ji rozebírat.

古: 故也。从十、口。識前言者也。

Starý: dávno. Skládá se z determinativu DESET a ÚSTA: pamatovat si, co bylo dříve řečeno.

告: 牛觸人, 角箸橫木, 所以告人也。从口从牛。

Říkat: když je buvol trkavý, na rohy se mu příčně připevní deska, aby to řekla ostatním. Skládá se z determinativů ÚSTA a TUR.

十: 數之具也。一為東西, 丨為南北, 則四方中央備矣。

Deset: dokonalé číslo. Vodorovný tah představuje východ a západ, svislý jih a sever. Dokonalost tak vyjadřují čtyři světové strany a střed.

士: 事也。數始於一, 終於十。从一从十。孔子曰: 「推十合一為士。」

Vzdělanec: zařídít. Čísla začínají jedničkou a končí desítkou. Skládá se z determinativů JEDNOTA a DESET. Konfucius pravil: „Kdo z deseti vyvodí jediné, je vzdělanec.“

音: 聲也。生於心, 有節於外, 謂之音。宮商角徵羽, 聲; 絲竹金石匏土草木, 音也。从言含一。

Zvuk: tón. Zvuk vyrůstá ze srdce a vně je členěn. Pentatonika se skládá z tónů; strunné nástroje, píšťaly, kovové, kamenné, hliněné, kožené a dřevěné nástroje vydávají zvuk. Skládá se z determinativu SLOVO, který obsahuje vodorovný tah.

Xu Shenova metoda grafické definice spočívala v tom, že nejprve stanovil, který význam považuje za původní.¹²⁴ Při výkladu grafiky odvozených sinogramů uvedl nejdříve, ke kterému determinativu přísluší, následně ze kterých konstrukčních složek se skládá a jaký mají tyto elementy význam, případně jak jsou v sinogramu použity a jaký výsledný význam kompozitu dávají.¹²⁵ Tyto tzv. volné grafémy jsou značeny frází: cōng... 从..... skládá se z.... Pomocí ní je tak tedy vlastně analyzo-

¹²⁴ Zhang Jitao 1988: 48.

¹²⁵ Tamtéž, s. 48–52.

ván vztah mezi podobou vstupu a jeho významem.¹²⁶ Ukazatelem obrysových sinogramů je buď název příslušné kategorie v čínštině, tj. piktogram nebo symbol¹²⁷, případně u piktogramu fráze xiàng... 象..... podobá se... Fráze: cóng... shěng 从.....省 následuje komolená z... vztahuje upravenou, většinou redukovanou grafiku jiného sinogramu.

Grafická definice se věnuje původu grafiky sinogramu, tzn. jeho etymologii. Jejím jádrem je pojem původní sinogram¹²⁸, jehož grafika je odvozena od určitého významu slova. Ten právě uvádí *Výklad sinogramů*. Zdaleka ne všechny sinogramy současného písma jsou ale původními sinogramy: většinou se jedná o jiězi 借字 vypůjčené sinogramy. Základní a posunuté významy sinogramu souvisejí s mnohoznačností jediného slova, vypůjčené a původní sinogramy ale neoznačují totéž slovo, a to ani v případě, že se píše jedním a týmž sinogramem, který pak označuje více sylabosémémů.¹²⁹ Současná grafika se může lišit od její dřívější podoby, např. původním sinogramem rán 燃 „pálit“ je dnes homofonní 然, sinogramu bān 搬 „stěhovat“ je rovněž homofonní 般 atd. Je samozřejmě jasné, že valná většina sinogramů dnes již neoznačuje původní význam určitého slova, protože za více než tři tisíciletí existence čínského znakového písma prodělala vývoj nejen jeho grafika, ale i sémantika. Přes vazbu mezi grafikou a významem je tak základní význam často zamlžen až zatemněn. Pokud lze z analýzy grafiky vyčíst, co sinogram znamená, lze zpětně v tomto smyslu uchopit i jeho grafiku. Toto pochopení symbiózy významu slova a grafiky sinogramu pak umožňuje ovládnutí čínského znakového písma jako systému.

Výklad sinogramů samozřejmě využívá také zvukové definice¹³⁰. Tato metoda historické lexikologie na rozdíl od grafické a významové definice nevysvětluje vztahy mezi slovy na základě grammatologie nebo sémantiky, ale na základě etymologie slov¹³¹, tj. studia změn významu slova v čase. O roli, kterou hanští komentátoři přikládali výkladu významu slov prostřednictvím jeho homofon, svědčí Shi Míng 釋名 *Výklad jmen* hanského filologa Liú Xího 劉熙, etymologická studie, která je postavena právě na této metodě, i když ji vzhledem k nepochopení změn ve fonologickém systému jazyka

¹²⁶ Tamtéž, s. 53–55.

¹²⁷ Jako symbol jsou ale jasně ve *Výkladu sinogramů* označeny pouze dva z nich.

¹²⁸ Také pravý, tj. správný sinogram zhèng zì 正字.

¹²⁹ Wang Ning 1994: 35, 37 a 40.

¹³⁰ Také yīnxùn 音訓.

¹³¹ Yang Runlu 1994: 34–36.

její autor používá ve většině případů chybně. Jsou rozlišovány dva podtypy zvukové definice: homofonní, např. jǐng 景 „krajina“ má své jìng 竟 „hranice“, guī 晷 „sluneční hodiny“ se řídí guī 規 „řádem“, tǔ 土 „půda“ tǔ 吐 „plive“ rostliny, máng 盲 „slepý“ nevidí přes máng 茫 „rozlehlá místa“; a homeofonní. Ten pak mohl být postaven na principu aliteračním, tj. shodě iniciál: xīng 星 „hvězdy“ jsou sǎn 散 „roztroušené“ po obloze, huǒ 火 „oheň“ huà 化 „mění“ předměty v popel, mù 木 „strom“ je mào 冒 „přikrytý“ květy a listy; rýmovém, tj. shodě finál: lín 林 „háj“ je sēn 森 „hustý“, shǐ 矢 „šíp“ zhǐ 指 „ukazuje“ na cíl, gǔ 穀 „náboj kola“ je què 墮 „pevný“; a transpozicičním, tj. na podobnosti iniciál, finál, případně obou: chuán 船 „lod“ xún 循 „následuje“ říční proud, xuǎn 癩 „lišej“ xǐ 徙 „se straní“ slunečního svitu, gǔ 鼓 „buben“ je uvnitř dutý a jako guō 郭 „hradby města“ jej přikrývá napjatá kůže, pèi 轡 „uzda“ fú 拂 „šlehá“ koně, aby ho zkrotila.

I touto metodou Xu Shen navazoval na odkaz dřívějších filologů, existuje řada příkladů takového výkladu významu slova v předqinských filozofických spisech,¹³² např. „zhèng 政 vládnout znamená zhèng 正 napravovat“.¹³³ Nebo např. (když lidu zajistíte hmotnou jistotu) „zřídte školy a učte jej. Xiáng 庠 zhouská škola znamená yǎng 養 vychovávat, xiào 校 xiaská škola znamená jiào 教 učít, xù 序 yinská škola znamená shè 射 mířit. Za dynastie Xia se školám říkalo xiào 校, za dynastie Yin xù 序 a za dynastie Zhou xiáng 庠. Xué 學 vysoká učení nazývaly všechny tři dynastie stejně.“¹³⁴ Konkrétními příklady zvukové definice ve *Výkladu sinogramů* jsou např.: před mén 門 „vraty“ je wén 聞 „slyšet“, co se děje uvnitř, a i za nimi je slyšet, co se děje venku; hù 戶 „dveře“ hù 護 „chrání“ vnitřek místnosti; rì 日 Slunce shí 實 „je realizováno“ paprsky; podstatou yuè 月 „Měsíce“ je, že què 闕 „ubývá“; shī 詩 „píseň“ slovy vyjadřuje zhì 志 „city“; shū 書 „kniha“ je to, co se zhù 箸 „píše“; qín 琴 „citera“ je to, co jìn 禁 „nepřipouští“ zlo; rú 儒 „učenec“ je svou povahou róu 柔 „mírný“ atd. Xu Shen dále užívá zvukové definice jako součást grafické definice fonogramů a označuje ji frázi ... shēng 聲 „fonetikem je...“. Za její příklad je možné považovat také ty případy užití fráze „čti jako“, které odkazují k výslovnosti, nikoliv k významu příslušného vstupu.

V *Hanské grammatologii* jsme sice také významovou definici popsali, ale na tomto místě, protože jsme se o ni při naší analýze opírali nejvýrazněji, si zaslouží naši

¹³² YW 1988: 349.

¹³³ 政者，正也。(Ruan Yuan 1980: 2504.2.6; Vochala 2009: 67).

¹³⁴ 設為庠、序、學、校以教之。庠者養也，校者教也，序者射也。夏曰校，殷曰序，周曰庠，學則三代共之。(Ruan Yuan 1980: 2702.3.2–5; Yang Bojun 1960: 118, 120 a 122).